

บทที่ 5

การวิเคราะห์มิติทางกายภาพและจิตภาพของการอยู่อาศัย

จากการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในบ้านคลองลำสาลีในบทที่ 4 ซึ่งเป็นการศึกษาผ่านปรากฏการณ์ทางกายภาพของเรือนทั้งสาม อันประกอบด้วยกายภาพและองค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอย การใช้ที่ว่างและเวลาของกิจกรรมชีวิต รวมถึงลักษณะของพื้นที่ใช้สอยที่รองรับกิจกรรมชีวิตของสมาชิกครอบครัว ภายใต้กรอบมโนทัศน์แนวคิด ทฤษฎีจิตวิทยาสถาปัตยกรรม The Hidden Dimension (Hall 1969) ในบทที่ 5 นี้ จึงเป็นการวิเคราะห์มิติของการอยู่อาศัย จากการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ (theme analysis) สถานการณ์ชีวิต (situational analysis) ประกอบคำบอกเล่าเรื่องราวแห่งชีวิตของสมาชิกครอบครัว (oral history) โดยอาศัย The Concept of Dwelling (Norberg-Schulz 1985) และ The Poetics of Space (Bachelard 1969) เป็นแนวทางหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งจะแบ่งการวิเคราะห์เรือนแต่ละหลังออกเป็นมิติทางกายภาพของการใช้สอย (physical dimension) และมิติทางจิตภาพและสุนทรียภาพของการอยู่อาศัย (psycho-poetic dimension) ในบ้านคลองลำสาลี

5.1 เรือนนำมาเรียก พุ่มพวง

การวิเคราะห์มิติของการอยู่อาศัยในเรือนนำมาเรียก พุ่มพวง แบ่งออกเป็นมิติทางกายภาพของการใช้สอย ซึ่งประกอบด้วย “พื้นที่รองรับกิจกรรมชีวิตอันหลากหลาย” “ฝา-ผ้า ซ่อนความเป็นที่เก็บของ” “พื้น+ฝา สร้างมุมสงบส่วนตัวในพื้นที่ส่วนกลาง” “เสา คาน ดง ช่อ เปิดรับการใช้สอยของชีวิต” “บันได เปิดเรื่องราวแห่งชีวิต” “เปลญวน อุปกรณ์ชีวิตของสมาชิก 3 วัย” “ใต้ถุนเรือน ปฏิสัมพันธ์แห่งชีวิต” “ชานเรือน สะพานใจของครอบครัว” “โถงเรือน มุมแห่งชีวิตในศูนย์กลางของครอบครัว” “ทำน้ำ สัมผัสที่อยู่เย็นของครอบครัว” และมิติทางจิตภาพและสุนทรียภาพของการอยู่อาศัย ซึ่งประกอบด้วย “ต้นไม้ ให้ชีวิต+ชีวา” “ปลูกบ้านให้ตื่นขึ้น ด้วยสัมผัสแห่งชีวิต” และ “ใจคน ใจบ้าน” โดยประเด็นต่างๆ ของปรากฏการณ์ชีวิตมีรายละเอียด ดังนี้

5.1.1 มิติทางกายภาพของการใช้สอย

(1) พื้นที่รองรับกิจกรรมชีวิตอันหลากหลาย

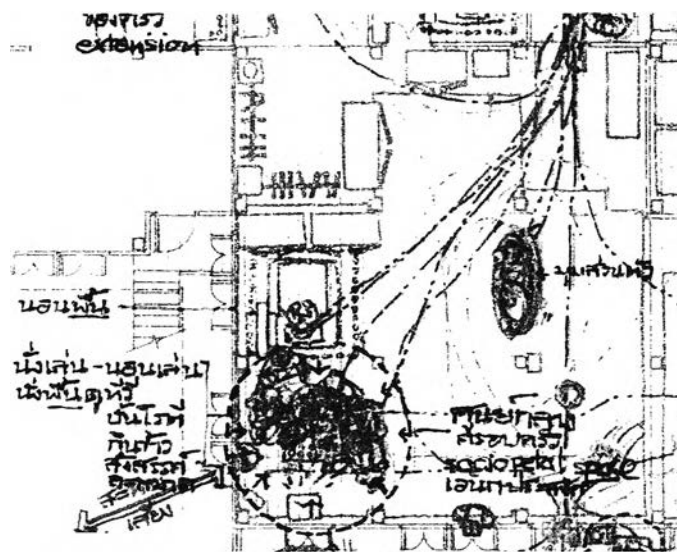
“เมื่อก่อนนอนเตียง นอนฟูก แต่ไม่ชอบ ไม่มีใครใช้ เลยต้องเอาไปเก็บที่ห้องใต้ถุน ตอนนี่เลยเอามาหนุนมูมู... มันแนบกับพื้นดี แล้วกางมุ้งเอา ตื่นก็พับเก็บ...”¹

ภายในเรือนซึ่งประกอบด้วยเครื่องเรือนเพียงน้อยชิ้น เครื่องนอนที่พับเก็บได้ อุปกรณ์ชีวิตส่วนใหญ่ เคลื่อนย้ายได้ ปรับเปลี่ยนได้ ทำให้ fixed feature และ semi-fixed feature แบบไม่เคลื่อนย้าย ยึดครองพื้นที่ของเรือนไม่มาก พื้นที่ว่างของเรือนจึงมีลักษณะ “พื้นที่ใช้สอยที่มีความยืดหยุ่นสูง” (flexible space) พื้นเรือนจึงเป็นมากกว่า “ทาง” สำหรับเดิน ยืน หรือเชื่อมต่อระหว่างกิจกรรม แต่พื้นเรือนยังเป็น “ที่” รองรับกิจกรรมชีวิตต่างๆ ตั้งแต่นั่งเล่น นอนเล่น ดูโทรทัศน์ ทำการบ้าน ปั่นจักรยาน ปั่นโรตี เตรียมสำหรับข้าว ล้อมวงกินกัน ล้างจานชาม นอนหลับพักผ่อน รวมถึงละหมาด หรืออาจกล่าวได้ว่า นอกจากหน้าที่พื้นฐานทางโครงสร้างเรือนแล้ว พื้นยังเป็นเสมือน “เตียง” “โต๊ะ” “เก้าอี้” เป็น “เครื่องเรือนนอกประสงค์” ที่รองรับหลายกิจกรรม หลายอิริยาบถ ของสมาชิกครอบครัวหลายรุ่น และโดยการนั่งพื้น นอนพื้น ใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่กับพื้น ระดับของช่องเปิดของหน้าต่างจึงตอบรับกับระดับสายตาขณะนั่งพื้น เปิดมุมมองให้สมาชิกที่อยู่อาศัยภายในเรือนได้รับรู้และได้สัมผัสธรรมชาติภายนอก

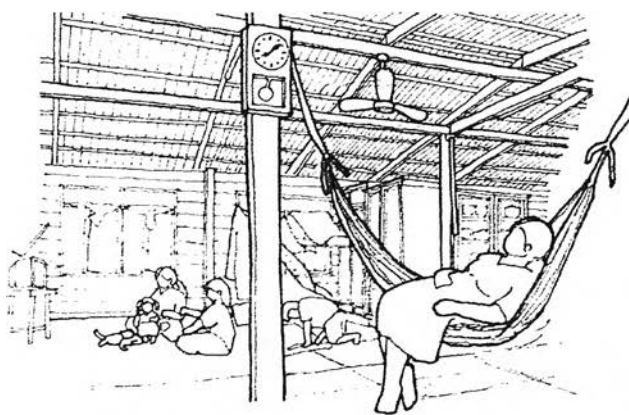
¹ นารีรัตน์ แก้วน้อย, สัมภาษณ์, 7 กันยายน 2546.

“ปกติกินกันในครัวนี่แหละ นั่งกับพื้นนี่แหละ...นานที่ถ้ารวมกันครบ ก็ยกไปนั่งหน้าจอ ดูไป กินไป คุยกันไป”
 “...ให้ละหมาดได้ทุกที่ที่สะอาด ถ้าเป็นหญิง ไม่ให้โล่งแจ้ง ให้มิดชิดเป็นดีที่สุด ถ้าไม่เป็นห้อง ก็เป็นม่านรูด ... แล้วก็เอาพรมละหมาดปู”³

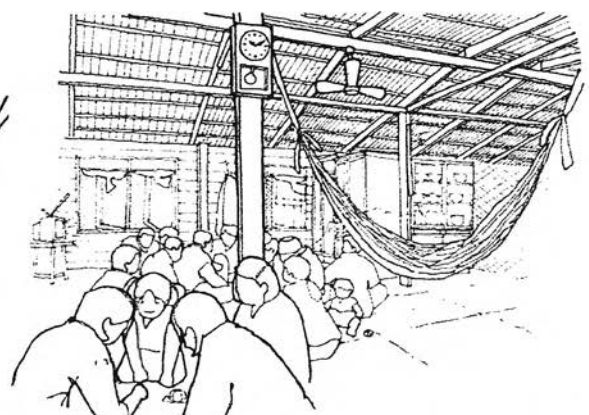
เมื่อ “พื้น” เป็นทั้ง “ที่” (functional space) รองรับกิจกรรมชีวิต และ “ทาง” (circulation space) เชื่อมต่อระหว่างกิจกรรมต่างๆ พื้นจึงมีปฏิสัมพันธ์อันแนบแน่นกับชีวิตและมีความสำคัญต่อการอาศัยอยู่ในเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสังคมไทย ในสังคมแบบแม่ ซึ่งมี “วัฒนธรรมถอดรองเท้า” ก่อนขึ้นเรือน ก่อนเข้าบ้าน ในความหมายนี้ พื้นซึ่งรองรับกิจกรรมอันหลากหลายจึงเป็น “พื้นสะอาด” พื้นที่ได้รับการเอาใจใส่ดูแล ปิดกวาด เช็ดถู อยู่เป็นประจำ และเมื่อปูพรม (หรือผ้าบาน⁴) กำหนดเขตละหมาด จึงมีมิติทางวัฒนธรรมอิสลามซ้อนทับลงบนพื้นที่ใช้สอยกิจกรรมประจำวัน เป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งจะกลับคืนสู่พื้นที่ใช้สอยของเรือนอีกครั้ง เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจดังกล่าว (ดูรูปที่ 6-8, 6-9)

รูปที่ 5-1 ผังการใช้สอยพื้นโถงเรือน

รูปที่ 5-2 พื้น เป็นที่นั่งเล่น นอนเล่น ของครอบครัว

รูปที่ 5-3 พื้น เป็นที่นั่งล้อมวงสังสรรค์ ของครอบครัวและเพื่อนบ้าน

² มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2546.

³ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2546.

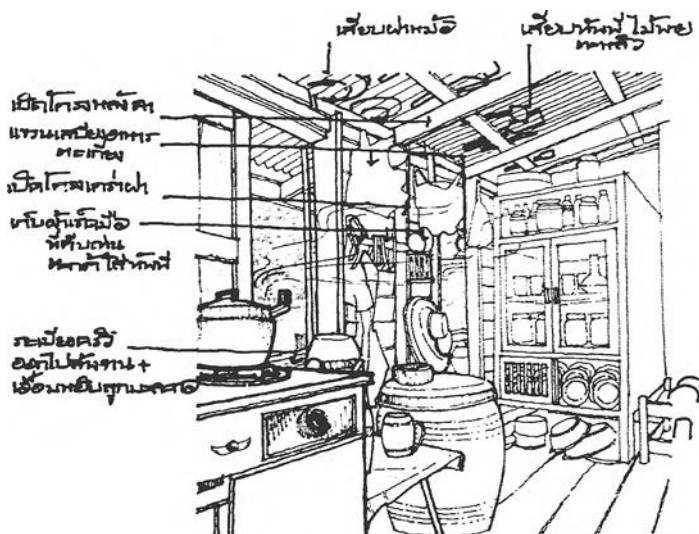
⁴ “ผ้าบานจะต่างกับพรมตรงที่ไม่มีขน อันนี้ก็เปรียบเสมือนชั้นล่างของพรมนั่นแหละ... แฉ่งๆ อย่างเดียวไม่มีเส้นด้าย” มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2546.

(2) ฝา-ผ้า ซ่อนความเป็นที่เก็บของ

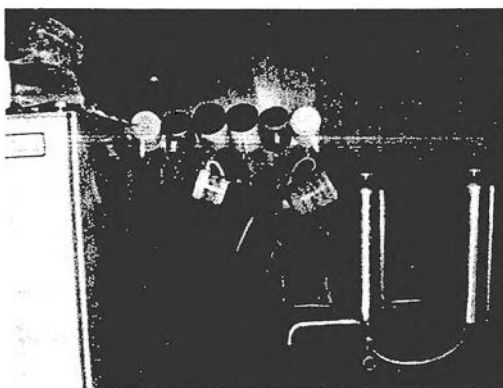
ไม้พายที่เสียบอยู่ (กับหลังคา) นั้น ภาษาอิสลามเขาเรียก “ไม้สะแตก” เอาไว้กวันท่อหมกหม้อใหญ่ๆ ถ้าวันเล็ก ก็ไว้กวานแกมหม้อเล็ก⁵

ไม่เพียงแต่ “พื้น” ที่มีลักษณะ “เอนกประสงค์ทางผังพื้น” (multipurpose space) รองรับกิจกรรมชีวิตอันหลากหลาย และมีความหมายเป็นมากกว่าส่วนประกอบของโครงสร้างเรือน “ฝา-ผ้า” ก็มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิตในลักษณะของพื้นที่ “เอนกประสงค์ทั้งทางตั้งและทางผังพื้น” (multidimensional space) โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝา-ผ้าของครัว ซึ่งเป็นฝาไม้ตีนอนซ้อนเกล็ดเปิดคร่าผ้า และเปิดโครงสร้างหลังคาให้เห็นจันทัน ไม้ระแนง จึงเกิดที่ว่างระหว่างคร่าตั้งของฝาสำหรับติดตั้งราวไม้แขวนอุปกรณ์ทำครัวและชั้นไม้วางเครื่องปรุงต่างๆ ช่องว่างระหว่างฝาไม้สำหรับเสียบมีด ช่องว่างระหว่างลอนกระเบื้องและอะเสไม้สำหรับเสียบผ้าหม้อ ตลอดจนช่องว่างระหว่างลอนกระเบื้องและไม้ระแนงสำหรับเสียบไม้พาย ตะหลิว ทัพพี และแขวนตะเกียง กระจาด เป็นต้น

โครงสร้างที่เปิดออกของฝา-ผ้า และองค์ประกอบที่เพิ่มเข้ามาเพื่อรองรับการใช้สอย เช่น ราวแขวนถ้วยน้ำบนฝาไม้อัด ชั้นไม้วางวิทยุ-เทปข้างเสากลางภายในครัว ที่ไม่ปิดผิวให้เรียบร้อยปรากฏในบ้านพักอาศัยในปัจจุบัน จึงเอื้อให้เกิด “ย่อหน้าเล็กๆ” ของที่ว่าง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น “บ่าของสถาปัตยกรรม” ที่รองรับข้าวของเครื่องใช้ อุปกรณ์ชีวิตต่างๆ ให้มีที่ทางอยู่เป็นระเบียบ ใช้สอยได้สะดวก นอกจากนี้การซ่อนทับทางตั้งของ “ที่เก็บของ” บนฝา-ผ้าของครัว ยังเป็นการเพิ่มพื้นที่ใช้สอยให้กับ “พื้น” ของครัวอีกด้วย

รูปที่ 5-10 ฝา-ผ้า ซ่อนความเป็นที่เก็บข้าวของ รองรับเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ มากมาย

รูปที่ 5-11 ราวแขวนถ้วยน้ำที่เพิ่มเข้ามาบนฝา

รูปที่ 5-12 ชั้นวางวิทยุ-เทปที่ติดตั้งเพิ่มข้างเสา

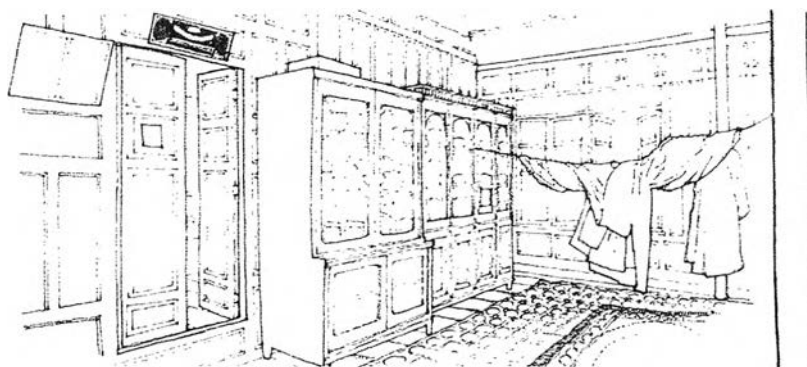
⁵ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2546.

(3) พื้น+ฝา สร้างมุมสงบส่วนตัวในพื้นที่ส่วนกลาง

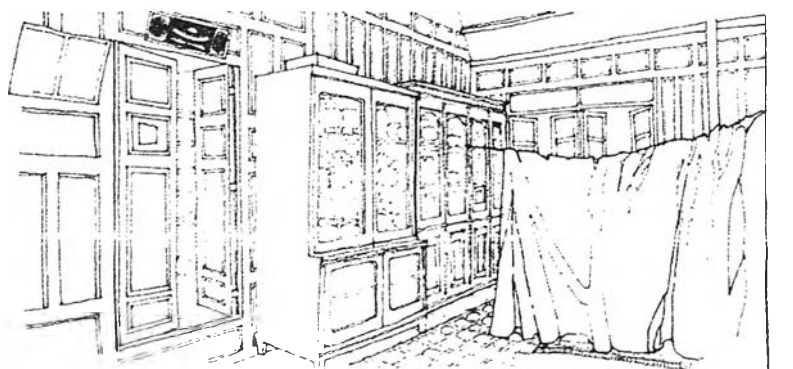
“ตรงนี้เป็นมุมละหมาดของตัวเอง เวลาละหมาดก็ปิดม่าน แต่บางครั้งไม่มีใครมา นาก็ละหมาดโล่งๆ อย่างนี้ มีม่านไว้สำหรับมีคนไปมาก็รูดม่านปิด เพราะเขาให้ละหมาดในที่มิดชิด มีห้องหับอะไรอย่างนี้ แต่ที่นี่ยังร้อน และบ้านนาก็ไม่มีคนพลุกพล่าน⁶”

โดยส่วนใหญ่ ห้องต่างๆ ในบ้านพักอาศัยในปัจจุบันมักประกอบขึ้นจากระนาบของพื้น ฝา และฝ้า มาล้อมกรอบเป็น “กล่อง” ของที่วางที่แน่นิ่งและตัดขาดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ส่วนกลางของครอบครัว อย่างไรก็ตาม โดยพื้นฐานของการออกแบบนั้น “การก่อร่างของความเป็นห้อง” ยังมีอีกหลายวิธีด้วยกัน อาทิ การกำหนดระนาบพื้น+ฝา การกำหนดระนาบฝา+ฝ้า หรือการกำหนดระนาบพื้น+ฝ้า ดังเช่นมุมละหมาดของน้ามาเรียมในโรงเรือน ซึ่งใช้การ “เข้ามุม” (sociofugal space)⁶ ของฝาเรือนที่บรรจบกับตู้ไม้โบราณ ร่วมกับการบูรณกำหนดระนาบพื้น กันม่านปิดมิดชิดตรงข้ามฝาเรือน ส่วนอีกด้านเปิดโล่งเพราะไม่มีคนผ่านไปผ่านมา เป็นพื้นที่ที่มีระนาบฝาโอบล้อม 3 ด้าน เกิดเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ขึ้นในพื้นที่ส่วนกลางของโรงเรือน

ในขณะที่ “ไหว้พระเจ้า” หรือทำการละหมาดอันเป็นศรัทธาแห่งชีวิตของครอบครัวพี่น้องชาวไทยมุสลิม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้จะตัดขาดจากพื้นที่ใช้สอยส่วนที่เหลือของโรงเรือนชั่วคราว หรือ “ชั่วคราว” (temporary sacred space) และเมื่อไม่ใช้งาน เพียงม้วนพรมเก็บและพับม่านขึ้นกับราวที่ผูกไว้ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็จะกลับคืนสู่พื้นที่ใช้สอยประจำวันซึ่งต่อเนื่องกับโรงเรือนดั้งเดิม

รูปที่ 5-13 พื้นที่ใช้สอยในช่วงเวลาปกติ

รูปที่ 5-14 พรมและม่าน สร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในช่วงเวลาละหมาด

⁶ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2546.

• ดังได้อ้างถึงในบทที่ 4 ลักษณะการจัดพื้นที่ใช้สอยแบบ “เข้ามุม” หรือ sociofugal space ในโรงเรือน ทำให้สมาชิกสามารถทำกิจกรรมชีวิตในมุมต่างๆ ได้โดยไม่รบกวนหรือไม่รู้สึกถูกรบกวนกันและกันนัก

(4) เสาคาน ตง ชื่อ เปิดรับการใช้สอยของชีวิต

“...เครื่องมือจับปลาพวกนี้ แต่ก่อนก็ใช้จับปลาในคลองนะ ก่อนนี้ปลาชุม น้ำในคลองใสสะอาดกว่านี้ แต่ทุกวันนี้ไม่ค่อยได้ใช้ เพราะปลาไม่มากเหมือนก่อน ที่ยังใช้อยู่ก็พวกลอบ สวิงชะมากกว่า พวกที่ไม่ได้ใช้ก็เลยเก็บขึ้น แขนงไว้ในใต้ถุน” “...เบ็ดนี้เอาไว้ปักข้างตลิ่งเวลาฝนตก น้ำนอง พอยังไม่ได้ใช้ก็แขวนไว้สูง ๆ เอาขอเกี่ยวด้ามเบ็ด คมมันจะได้ไม่ไปเกี่ยวเวลาเด็ก ๆ มันวิ่งเล่นใต้ถุน”⁷

ไม่เพียงแต่ “ฝา-ฝ้า” เท่านั้นที่ซ่อน “ที่เก็บของ” ไว้ในพื้นที่ใช้สอย โครงสร้างที่เปิดออกของเรือน เช่น เสาคาน ตง ชื่อ จันทัน ระแนง ก็ซ่อนประโยชน์ใช้สอยไว้ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ใต้ถุนเปิดโล่ง ซึ่งเปิดโครงสร้างของพื้นที่ชั้นบนให้เห็นเสาคาน ตง ยังให้เกิดเป็นที่เก็บของ รองรับเครื่องทำมาหาเลี้ยงชีพ อุปกรณ์ชีวิต และปัจจัยสืบทอดต่าง ๆ เช่น แห ลอบ ไซ สวิง เบ็ด สุ่มไก่ สายไฟ ตะเกียง ตะกร้า รวมถึงกล้วย หัวหอม หัวกระเทียม (สำหรับเลี้ยงแขกหรือ) ข้าวเปลือก (สำหรับเลี้ยงไก่บ้าน) เป็นต้น นอกจากนี้ช่องว่างระหว่างคาน-ตง ยังใช้สอดเก็บบันไดไม้ ไม้พาย ตะกร้อสอยผลไม้ด้ามยาว และราวไม้ไผ่ใช้ตากผ้าในร่มได้

“กลางคืนไม่มีใครใช้เปล บางวันก็เลยพับขึ้น พอกวาดใต้ถุนตอนเช้าแล้วค่อยเอาลง”⁸

โครงสร้างที่ “เปิด” รับประโยชน์ใช้สอยของใต้ถุนเรือน นอกจากจะเป็นที่เก็บเครื่องใช้ไม้สอยซึ่งฉายภาพปรากฏแห่งชีวิตที่ผูกพันและพึ่งพิงอิงธรรมชาติของสมาชิกครอบครัวแล้ว ยังเป็นที่อยู่ของเปลญวนจำนวนมาก ซึ่งเป็นอุปกรณ์ชีวิตที่ผูกพันอยู่กับโครงสร้างของเรือน เกิดเป็น “ลานเปลญวน” ซึ่งเชื่อมต่อปฏิสัมพันธ์แห่งชีวิตของครอบครัวและเพื่อนบ้าน และเปลยังสามารถเคลื่อนย้ายได้หรือพับเก็บไว้กับเสาคาน ตง เพื่อเปิดพื้นที่เป็น “โรงครัวใหญ่” ในโอกาสเทศกาลต่างๆ ส่วนองค์ประกอบรายรอบพื้นที่ใต้ถุน เช่น รั้วไม้เตี้ยยังสามารถใช้เป็นที่ฝังร่องเท้าแตะของสมาชิกได้ นอกจากนี้โครงสร้างที่เปิดรับประโยชน์ใช้สอยของเรือนยังเป็นที่เกิดของกิจกรรมชีวิตอื่นๆ อีก เช่น เสาเรือนใช้เป็นที่พักหนังยางให้เด็ก ๆ ได้กระโดดเล่นกันสนุกสนาน เป็นต้น

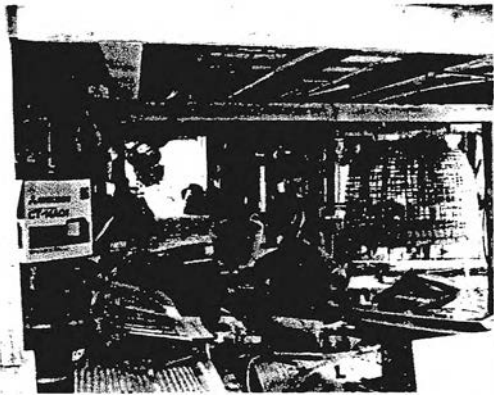

รูปที่ 5-15 เสาคาน ตง เป็นที่ผูกเปลญวนและผูกหนังยางเล่น

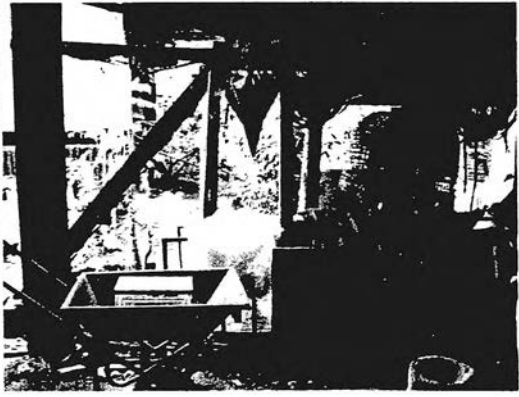
⁷ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2546.

⁸ นารีรัตน์ แก้วน้อย, สัมภาษณ์, 7 กันยายน 2546.

⁹ นารีรัตน์ แก้วน้อย, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2546.

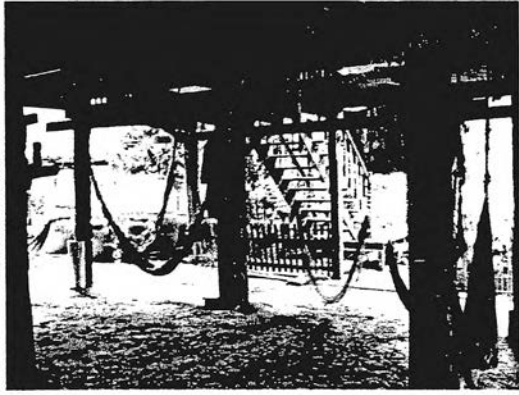
รูปที่ 5-16 เสาคาน ตง เป็นที่แขวนเครื่องมือทำมหาเสียงชีพ และอุปกรณ์ชีวิตต่างๆ

รูปที่ 5-17 เสาคาน ตง เป็นที่แขวนอุปกรณ์ชีวิต และปัจจัยชีวิตต่างๆ

รูปที่ 5-18 เสาคาน ตง เป็นที่เก็บเปลญวน

รูปที่ 5-19 เสาคาน ตง เป็นที่ผูกเปลญวน

รูปที่ 5-20 เสาคาน เป็นที่เก็บปัจจัยชีวิต

รูปที่ 5-21 รั้วไม้ไผ่ เป็นที่ฝังรองเท้าแตะ

(5) บันได เปิดเรื่องราวแห่งชีวิต

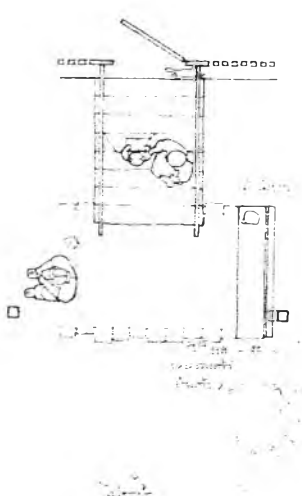
- บันได ช้อนความเป็น “โต๊ะ+เก้าอี้”

“ดาชอบบันได ชอบนั่ง นั่งตรงนี้ ลมพัดเย็น”¹⁰ “...คอยดูนะ เดี่ยวดาจะทำอะไรให้ดู... ดาชอบปีนตรงนี้ แล้ว ก็มุดตรงนี้ ลอดมาออกทางนี้ แล้วกระโดดลงมา อี๊!”¹¹

“นี่! ชวนน้อง (คิดดี) ไปปีนป่ายบันไดนะ ระวังตกนะ ตู้น้องด้วยหละ”¹²

บันไดที่เปิด “ที่ว่าง” ของชั้นตั่ง และมีชั้นนอนที่ “อุ่น+หยุ่น” ของผิวสัมผัสไม้ที่ “โต้ตอบ+ต้อนรับ” กับร่างกาย ได้ราวกับมีชีวิต ยังให้เกิด “ย่อหน้าเล็กๆ” ของเรื่องสนุก “มากเรื่อง” มากมาย ซึ่งเอื้อให้เด็กๆ ได้สอดกายและसानใจเข้าไปสู่ และ “แปลงกาย” บันไดซึ่งเป็นดั่งพื้นไม้ “เล่นระดับ” จากพื้นเรื่อนทอดสู่พื้นดิน เป็น “โต๊ะ” “เก้าอี้” “เวทีเล่นสนุก” สารพัดวิธีสร้างสรรค์มหัศจรรย์ เป็นเพื่อนที่ยื่นมือออกมาคอยรับการจับจากมือ แขน ขา ของเด็กๆ

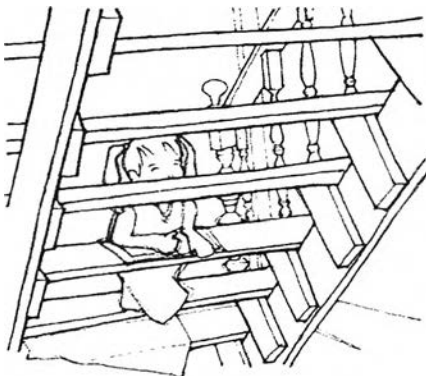
เช่นเดียวกับโครงสร้างที่เปิดรับประโยชน์ใช้สอย บันไดที่เปิดจึงเป็นเสมือนโลกที่เปิดออกหรือถูกเปิดออก เชื้อเชิญ ชักชวนให้เด็กๆ ได้มีโอกาสเปิดหาเรื่องราวชีวิตใหม่ๆ ไม่รู้จบ ก้าวเข้าไป “หาเรื่อง” เล่น เรียนรู้ อย่างอิสระ สนุกสนาน สุ่มิติที่ซ่อนอยู่ของโลกรอบกาย ให้เด็กๆ คิด+ฝัน+จินตนาการ และ “ฝัน” โลกที่เปิดออกหรือสถาปัตยกรรมที่เปิดออกให้เติบโตไปด้วยกันทั้งทางกายและใจในโลกแห่งชีวิต บ้านแห่งชีวิต

รูปที่ 5-22 ผังการใช้สอยบันไดหน้า

รูปที่ 5-23 บันได เป็นเก้าอี้

รูปที่ 5-24 บันได เป็นโต๊ะและเก้าอี้

รูปที่ 5-25 บันได เป็นโต๊ะและเก้าอี้

¹⁰ ญูริกา อุหมัด, สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2546.

¹¹ ญูริกา อุหมัด, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2546.

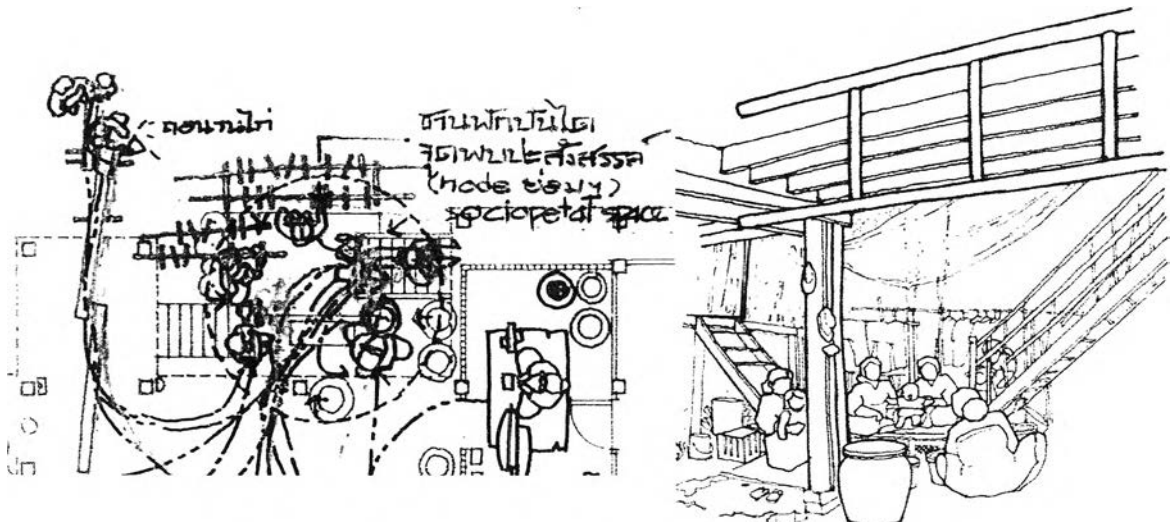
¹² มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2546.

* ประเด็น “ระยางของสเปซ” จะได้กล่าวในรายละเอียดในบทถัดไป

- ชานพักบันได เป็น “เจดีย์รับแขก”

“ใครมาก็ชอบมานั่ง แล้วก็พั่งด้วยนะ ตรงนั้นนะ (บันไดหลัง)... ช้างนี้ (บันไดหน้า) ยังไม่ค่อยมีใครมานั่งเท่าไร... ใครไปใครมาก็ชอบมานั่ง กลัวว่าจะพั่งโครมลงมา เวลาเรานั่งอยู่ คนเดินมาเห็นก็ไปนั่งจมกันอยู่ตรงนั้น แดดไม่ร้อน”¹³

บันไดที่เปิดนอกจากจะเชื่อเชิญให้เด็กๆ เปิดเข้าไป “หาเรื่อง” เล่นสนุกชุกชอนต่างๆ นานาแล้ว “ที่ว่าง” ระหว่างเชิงบันไดที่หันเข้าสู้กัน สู่ทำน้ำขนาดย่อม ยกพื้นตอบรับกับระยะของการนั่ง และมีฝ้าตาข่ายกรองแสง ภายใต้ร่มเงาของร่มไม้อีกชั้นหนึ่งของบันไดหลังบ้าน ยังเกิดเป็น “node เล็กๆ” ของการพบปะสังสรรค์ นั่งล้อมวงคุยกัน สมาชิกนั่งพื้นบ้าง นั่งบันไดบ้าง นั่งตักกันบ้าง มีปฏิสัมพันธ์กันใกล้ชิดสนิทสนม เปิดบทสนทนาของเรื่องเล่าแห่งชีวิตนับไม่ถ้วนระหว่างผู้ใหญ่ในครอบครัวและเพื่อนบ้านข้างเคียง

รูปที่ 5-26 ผังการใช้สอยชานพักบันไดหลังบ้าน

รูปที่ 5-27 ชานพักบันได เป็นเจดีย์รับแขก เป็นที่พบปะสังสรรค์

(6) เปลญวน อุปกรณ์ชีวิตของสมาชิก “3 วัย”

“...นั่งเปลมันสบาย นั่งไป ไหวไป คุยกันไป ก็เพลินดี”¹⁴

ภายในเรือนซึ่งมีเครื่องเรือนเพียงน้อยชิ้น เครื่องนอนที่พับเก็บได้ สมาชิกเป็นอยู่คลุกคลีกับพื้นที่รองรับชีวิตหลากหลายในโดงเรือน อย่างไรก็ตาม “ตอนกลางวันในเรือนจะร้อน... ร้อนมาก อยู่ไม่ได้ ต้องลงมาอยู่ข้างล่าง...”¹⁵ เนื่องจากเรือนหน้ามาเรียงตั้งอยู่ในทิศเหนือ (ทิศทางปลายลม) ของเรือนป่ากุหลาบ สมาชิกจึงมักลงมาหลบร้อนยังลานดินใต้ถุนเปิดโล่ง และใช้เปลญวนเป็นที่นั่งเล่น นอนเล่นเป็นประจำ “เปลใต้ถุนเป็นที่นอนกลางวัน ใช้กันทุกคน”¹⁶ ยังให้เปลญวนกลายเป็น “อุปกรณ์สำคัญแห่งชีวิต” หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น “หัวใจ” ในการอยู่อาศัยของสมาชิกทุกวัยในครอบครัว

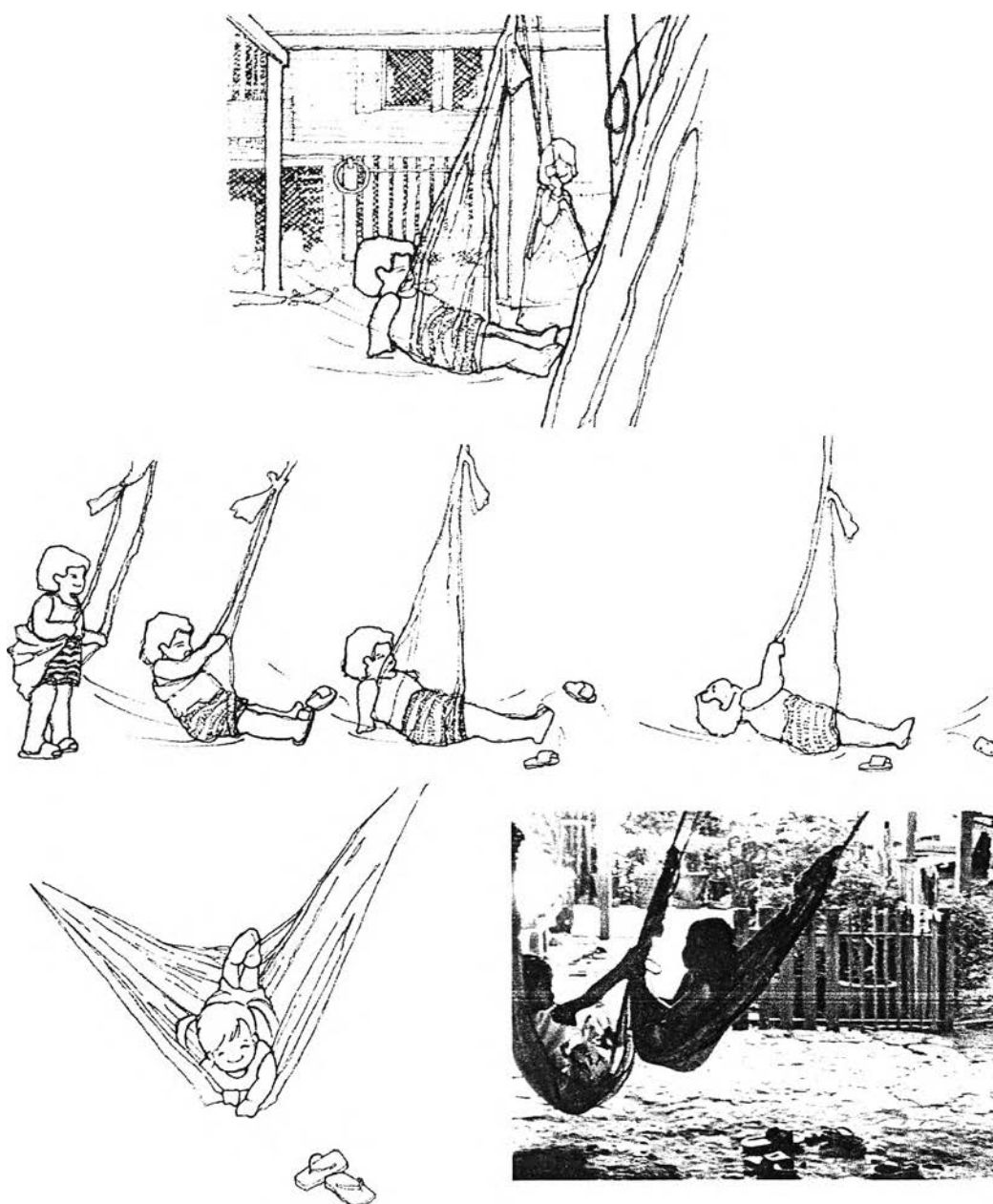
¹³ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2546.
¹⁴ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2546.
¹⁵ ชาญชัย อุหมัด, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2546.
¹⁶ เรื่องเดียวกัน

- เปลญวน เป็น “ชิงช้าเด็กเล่น”

“ดีเล่นไม่มีเบื่อเลยนะ... ดูทำหน้าที่เข้าซี แหม... หลับตาพริ้มเขียว สบายใช้มัยทะเล... มมนะตะดินแล้วเนี่ย ... ชอบจังเลยนะเปลเนี่ย”¹⁷

ด้วยคุณสมบัติพิเศษที่แกว่งไกวไปมาได้ และปรับแปรไปให้ตอบรับกับอิริยาบถต่างๆ เปลญวนจึงกลายเป็น “ชิงช้าเด็กเล่น” ที่สารพัดวิธีเล่น+สนุกของเด็กๆ เกิดขึ้นอยู่เสมอ จากนั่งเล่น เปลี่ยนเป็นนอน จากนั้นก็ลองยืนดู ลองจับคู่กันเล่นเป็นเรือไวกิ้ง และ “ลองเล่น” ไปไม่รู้เบื่อ... ในขณะที่ “เปลชิงช้า” แกว่งไกวไป ให้เด็กๆ ได้ปล่อยกาย ปล่อยใจ ปล่อยอารมณ์ ให้ได้สบายกาย สบายใจ สบายอารมณ์ “...ตอนนั้น (เปล) มีบ้าง แต่ยังไม่ถึงเท่านั้นหรอก... ก่อนยังไม่มีเด็กใจ”¹⁸ เมื่อเด็กๆ เป็นดัง “สัญญาณแห่งชีวิต” บรรยากาศในครอบครัวก็พลอยเบิกบานแจ่มใสไปด้วย

รูปที่ 5-28, 5-29, 5-30, 5-31 เปลญวน เป็นชิงช้าเด็กเล่น

¹⁷ กุหลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2546.

¹⁸ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2546.

- เปลญวน เป็น “ที่พักผ่อน เอนกาย”

“มุมที่เย็นใจของฉันนะ... ถ้าไม่คิดว่าต้องดูหลานนะ จะลงไปไต่ถุน นอนในเปล”¹⁹

ก่อนที่เราจะก้าวออกไปสู่โลกภายนอก เรานอนอยู่ในเปล เราพำนักอาศัยอยู่ในบ้าน บ้านจึงเป็นเสมือน “อุ” ซึ่งโอบอุ้มชีวิตเราให้อบอุ่น ปลอดภัย²⁰ เมื่อคลอดจากครรภ์แม่ เรานอนอยู่ในเปลซึ่งจำลองสถานการณ์ที่ “โอบอุ้มกาย+อบอุ่นใจ”²¹ ของ “อุก้าเน็ด” ซึ่งกว้างไกวด้วยจังหวะช้าๆ เนิบๆ ไปพร้อมๆ กับเพลงซบกล่อมของแม่ เมื่อเติบโตขึ้น บ่อยครั้งสักๆ ในใจของเรายังคงปรารถนาที่จะหวนคืนสู่ความผูกพันดั้งเดิมระหว่างเราและแม่ ดังปรากฏให้เห็นในสังคมไทย ในสังคมแบบแม่ เราผูกเปลซึ่งเป็น “อุประดิษฐ์สำหรับชีวิต”²² ไต่ต้นไม้บ้าง ไต่ถุนเรือนบ้าง เปลทำจากวัสดุโปร่งลมซึ่งยอมให้ลมเย็นชื่นใจจากธรรมชาติพัดผ่านผิวกายนี้ จึงอำนวยความสะดวกให้ชีวิตที่เอนกายอาศัยอยู่ในเปล ได้เอนกาย เย็นใจ เย็นอารมณ์

“เปลใหญ่ที่ไต่ถุนนั้น มุมประจำเขาเลย... แฟนฉันนะใครๆ ก็บอกว่า “คนๆ นี้ไม่เคยมีวันหยุดกับเขาหรอก”... พอเลิกเวรตอนเที่ยง เขาก็จะแวะมาจับหลังซักชั่วโมง 2 ชั่วโมง แล้วก็ออกไปต่อ ตระเวนรับอาหารปลาแล้วก็เอามาคั้ดที่บ่ออีกที... ที่นี้ก็จะกลับก็มืดเลย”²³

“ป้าของตาเขาหลับอยู่ (ในเปล) ในบ้าน เพิ่งเสร็จจากลากปลาทันเมื่อซักเที่ยงนี้เอง... เนี่ย! ดิ่งเปลมาวันละสามสี่ ปิดจนไม่เห็นตัว เห็นแต่เท้าช้อออกมา เลยไม่รู้ว่ามีใครนอนอยู่ใช้มียหละ”²⁴

ในสภาวะแสนสบาย แสนอบอุ่น และอ่อนโยนของเปลญวน เปลญวนจึงเป็นดัง “รังแห่งชีวิต”²⁵ หรือ “มุมแห่งชีวิต”²⁶ ซึ่งเอื้ออำนวยให้ชีวิตได้พักผ่อนเอนกายหลับอย่างสงบ เพื่อตื่นขึ้นอย่างสดชื่น แจ่มใส เต็มไปด้วยมีชีวิตที่มีชีวา อุปมาดังได้ “เกิดสู่โลกอีกครั้ง”* พร้อมทั้งจะก้าวออกไปดำเนินภารกิจแห่งชีวิตได้อย่างสุดศักยภาพ อีกทั้งที่ว่างอันแสนแคบ แนบเนื้อ ที่ยึดหยุ่น ปรับไปให้ขนานกับกาย ขนานกับใจได้ของเปลญวนหรือ “เปลผ้าห่ม”²⁷ ยังสะท้อนแบบอย่างของการอยู่อาศัยในระดับแนบแน่น เข้มข้น ในวัฒนธรรมการใช้สอยพื้นที่ขนาดเล็กได้เป็นอย่างดี

¹⁹ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2546.

²⁰ Before he is thrown into the world, man is put in the cradle of house, see Bachelard, Gaston, The Poetics of Space (Boston: Beacon Press, 1969), p. 7.

²¹ See, “small protective and original warmth,” *ibid.*, pp. 93-95.

²² ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, ถิ่นเน็ดสถาปัตยกรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 144.

²³ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2546.

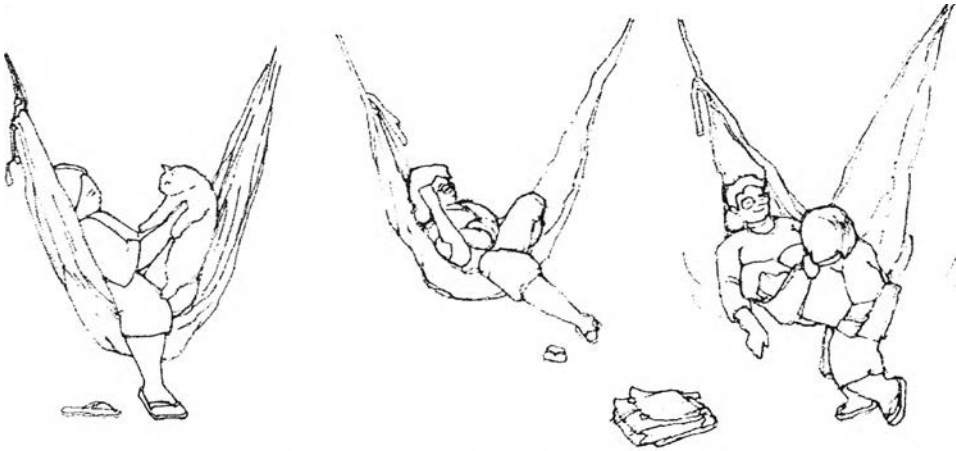
²⁴ เรื่องเดียวกัน

²⁵ “nest” = rest & quiet / rebirth / life-giving home, see Bachelard, Gaston, The Poetics of Space (Boston: Beacon Press, 1969), pp. 91-98.

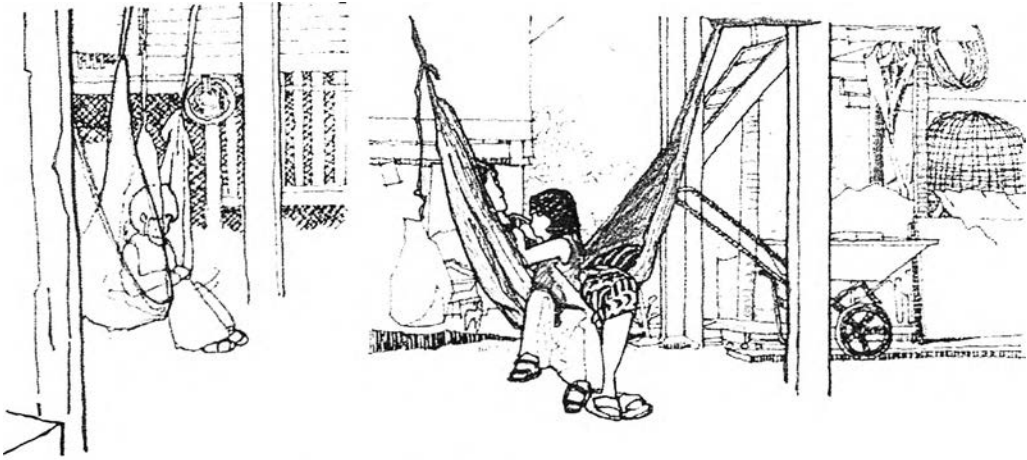
²⁶ corner of life / meditation corner, *ibid.*, p. 141.

* เปลไม่เพียงจะเป็นดัง “อุก้าเน็ด” ซึ่งจำลองสถานการณ์ครรภ์แม่ ทว่า เพลยังเป็น “รังแห่งชีวิต” ซึ่งอำนวยชีวิตที่มีชีวาทุกคราที่ได้เข้าไปใช้สอย อุปมาดังได้ “เกิดสู่โลกอีกครั้ง”

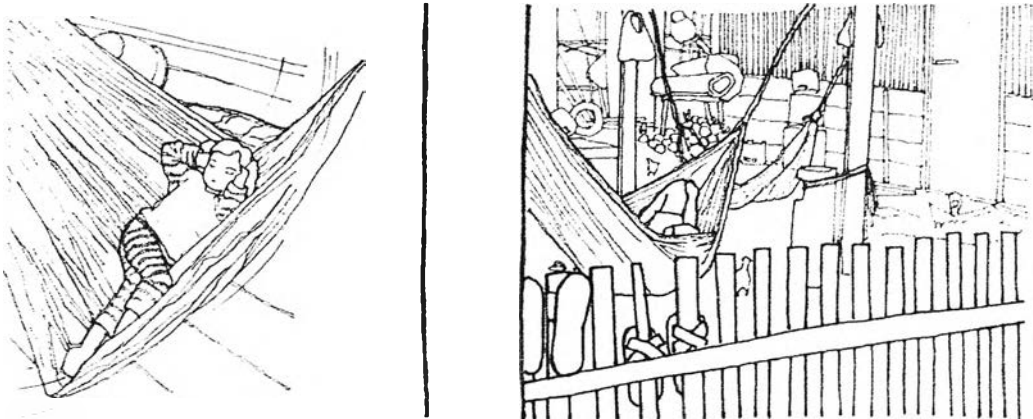
²⁷ “shell” = to curl up / to inhabit with intensity, *ibid.*, p. 131.

รูปที่ 5-32, 5-33, 5-34 เปลญวน เป็นที่พักผ่อน เอนกาย

รูปที่ 5-35, 5-36 เปลญวน เป็นมุมสงบที่ให้ความอบอุ่นใจ

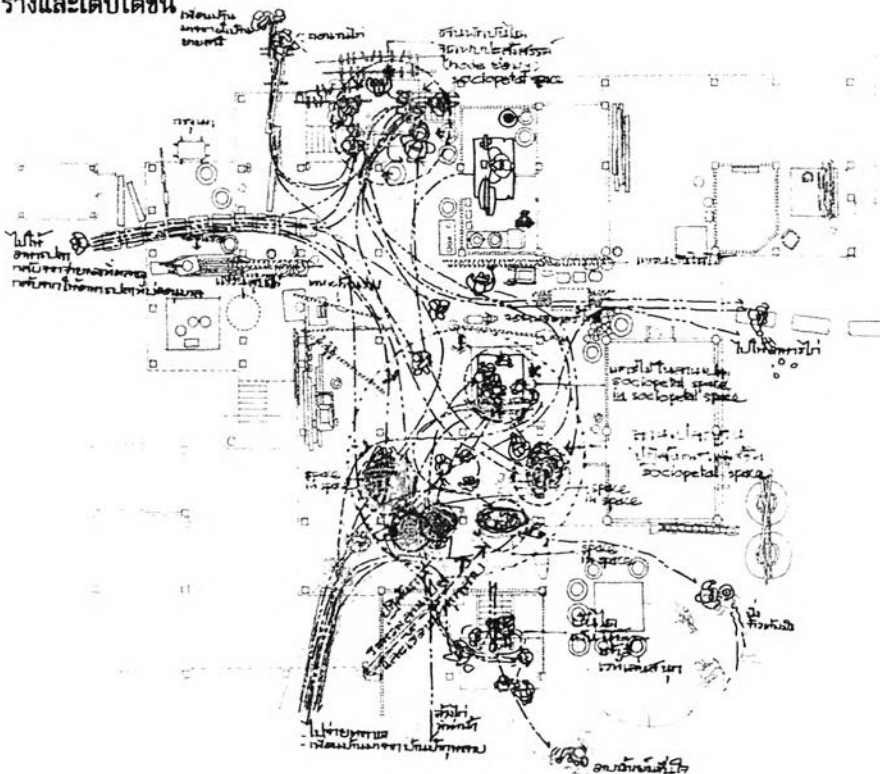

รูปที่ 5-37, 5-38 เปลญวน เป็นมุมจับหลัก พักเอาแรง

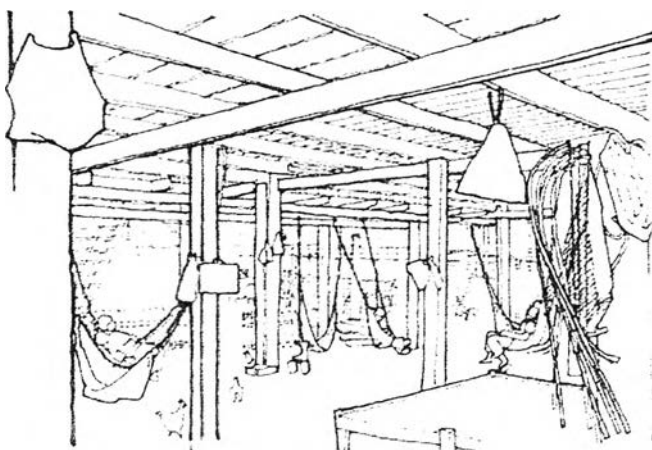
(7) ใต้ถุนเรือน ปฏิสัมพันธ์แห่งชีวิต

“บ้านที่ (ป่ากุดหลาบ) ใต้ถุนเขาเตี้ย ก่อนที่ยังไม่มีห้องข้างล่าง ก็ปล่อยโล่งไว้ ไม่ได้มีแปลเหมือนบ้านเรา ลูกๆ หลานๆ เขาก็มาใช้แปลกันที่นี้”²⁸

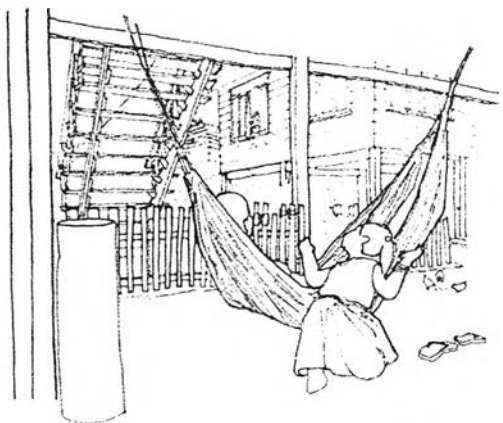
เมื่อแปลถุนโอบล้อมพื้นที่ของลานดินใต้ถุนเรือน จึงเกิดเป็น “ลานแปลถุน” ให้สมาชิกได้หลบร้อน นั่งเล่น นอนเล่น เป็นอยู่ร่มเย็นในใต้ถุนเรือน และล้อมวงคุยกัน ทั้งในระยะปฏิสัมพันธ์ใกล้ระหว่างลูกที่นั่งตักแม่ หลานๆ ที่รุ่มล่อมย้าย ในระยะปฏิสัมพันธ์ภายในวงสนทนาของลานแปลถุนด้วยกัน รวมถึงแคร่ไม้ในบริเวณ ตลอดจนในระยะปฏิสัมพันธ์ที่ไกลออกไประหว่างวงสนทนาและสมาชิกเพื่อนบ้านข้างเคียง เมื่อใต้ถุนเรือนเปิดโล่ง คินดินให้กับสาธารณะ เปิดรับรู้ความเป็นไปโดยรอบ และเปิดรับรองเพื่อนบ้าน ญาติมิตร พบปะสังสรรค์ ล้อมวงคุยกัน เล่าสู่กันฟัง ลานแปลถุนใต้ถุนเรือนจึงเป็นดัง “ห้องรับแขก” ของครอบครัวใหญ่ ที่ซึ่งปฏิสัมพันธ์แห่งชีวิตได้มีโอกาสร่ำและเติบโตขึ้น

รูปที่ 5-39 ผังพื้นที่ด้านล่างแสดงปฏิสัมพันธ์แห่งชีวิต ในใต้ถุนเรือน

รูปที่ 5-40 ปฏิสัมพันธ์แห่งชีวิตในลานแปลถุนใต้ถุนเรือน

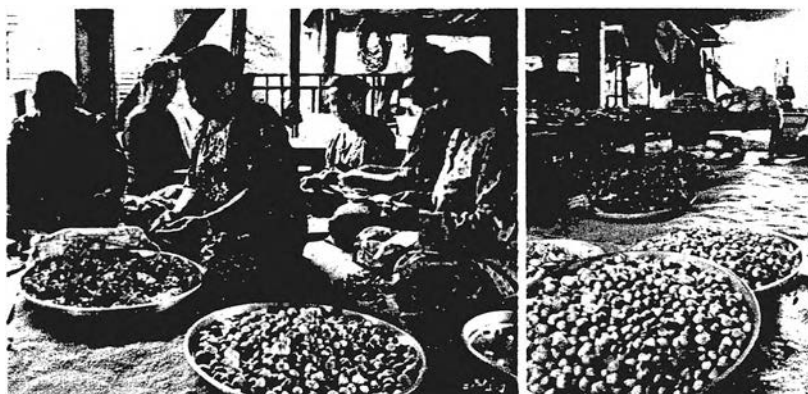

รูปที่ 5-41 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวและเพื่อนบ้าน

²⁸ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2546.

“ก่อนยังไม่มีเพิง มั่นโล่งใช้มีย ก็ตั้งเตา ตั้งอะไรไป ไตถุนก็ใช้เตรียมของและกินกันตรงนี้บ้าง... แต่เดิมใช้เตาหิน มีไม้ มีหิน มีต้นไม้ หรือมีเศษไม้เป็นแผ่นที่เราไม่ต้องการใช้แล้ว ก็มาทำเป็นเชื้อเพลิง มาตอนนี้มีเตาแก๊ส จะตั้งจุดไหนก็ได้ มีได้ 2-3 ปีแล้วแหละ ถ้าใช้เตาหินตรงไตถุน ไฟก็ลุกใช้มีย อย่างตอนที่หนึ่ง ข้าวต้มมัดวันอีดฯ นะ ก็ตั้งเตาหินที่เพิงใจ (ไม่ใช่เตาแก๊สเพราะมันเปลือง เสียตายแก๊ส) แต่เตาทำบุญนี้ ต้องเตาใหญ่ จ้างเอามาทำพิเศษ ใช้หม้อเบอร์ 60 หรือใหญ่กว่า 60 เอามาแกง... เชิญคนเป็นร้อยต้องใช้หม้อใหญ่ๆ ทำแกงด้วย แล้วเอามาหุงข้าวเป็นถึงๆ ผัดหมี่กระทะใหญ่ๆ...”²⁹

ครั้นถึงเทศกาลงานบุญ เจ้าของเรือน “เชิญคนเป็นร้อย” บริเวณลานดินไตถุนจึงกลายเป็น “โรงครัวใหญ่ เฉพาะกิจ” (temporary space) สำหรับเตรียมเครื่องปรุง เครื่องเทศ ชูตมะพร้าว ปอกมัน คั้นกะทิ แกะหัวหอม หัวกระเทียม ทำแกงหม้อใหญ่สารพัด รับประทานดีพี่น้องคนรู้จักซึ่งอาสาเป็นลูกมือ ช่วยกันคนละไม้ คนละมือ แข็งขัน สมานฉันท์ และมีการล้อมวงกินร่วมกัน พูดคุยกัน เล่าสู่กันฟัง มีปฏิสัมพันธ์กันใกล้ชิดสนิทสนม ในบรรยากาศอบอุ่นแจ่มใสปฏิสัมพันธ์ทางชีวิตของชุมชนจึงได้มีโอกาสก่อร่างและเติบโตขึ้น

รูปที่ 5-42, 5-43 ไตถุนเรือน เป็นที่ตระเตรียมเครื่องปรุง เครื่องเทศต่างๆ

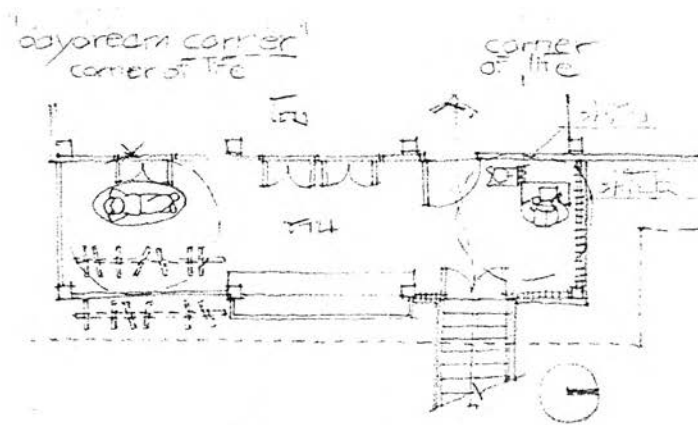
รูปที่ 5-44, 5-45 ไตถุนเรือน เป็นที่ประกอบกิจกรรมทำครัวทั้งสำหรับควา-หวาน

²⁹ เรื่องเดียวกัน

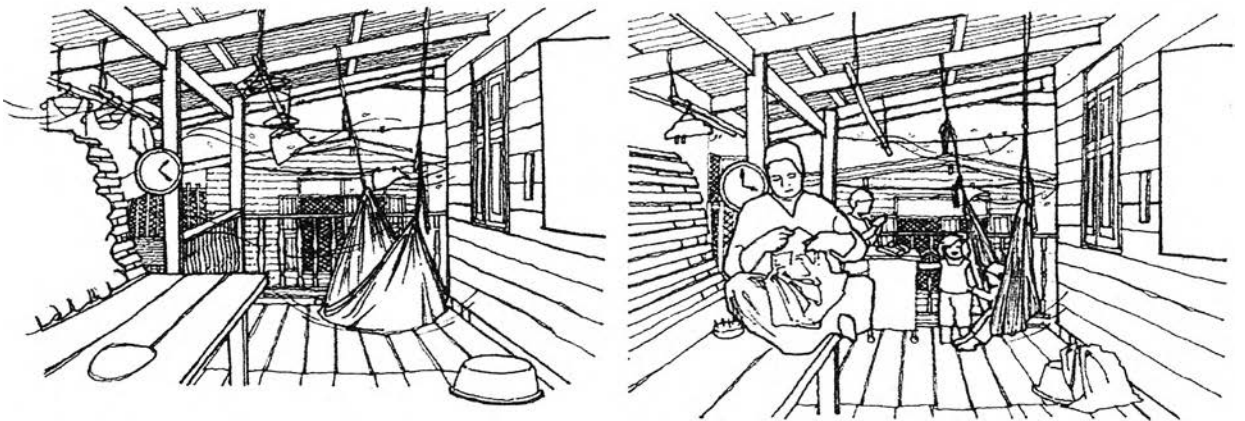
(8) ชานเรือน สะพานใจของครอบครัว

“เด็ก ๆ ชอบระเบียงตรงนี้ เพราะมันสว่าง แล้วก็เรียกเพื่อนได้ด้วย”³⁰

จากใต้ถุนเรือนสู่บันได จากบันไดขึ้นสู่ชาน ชานของเรือนซึ่งประกอบด้วย “พื้นทลายใจได้” ของช่องลม-ช่องแมวลอดระหว่างพื้นเรือนและพื้นชาน และช่องว่างระหว่างพื้นไม้ปูเว้นร่อง และ “ฝาทลายใจได้” ของราวระเบียงและไม้ระแนงซี่เล็ก จึงช่วยประสานที่ว่างภายในของเรือนกับที่ว่างภายนอกของธรรมชาติ นำพาลมเย็นและแสงสว่างที่ถูกทอนลงจากชายคาที่ทอดลงมาคลุมสู่บริเวณ นอกจากนี้ ชานซึ่งเป็นพื้นที่ “อยู่ระหว่าง” ลักษณะเปิดโล่งและปิดล้อม³¹ ยังสามารถ “เรียกเพื่อนได้ด้วย” เกิดเป็น “สะพานแสง-สะพานเสียง” ที่ทอดระหว่างชานเรือนและเรือนเพื่อนบ้าน ให้สมาชิกได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน ในความหมายนี้ ชานเรือนจึงเป็นดัง “สะพานใจ” ที่ช่วยสานใจสมาชิกครอบครัวใหญ่ให้เข้ามาสู่กัน นอกจากนี้ บริเวณมุมทั้งสองของชานเรือนที่เปิดรับลม รับแสงได้สะดวก ยังเกิดเป็นมุมสงบ หลบร้อน นอนกลางวัน³² “ดางับหลับหมดฤทธิ์ตั้งแต่เที่ยงแล้ว”³³ และมุมเล่นสนุกชุกชอนของเด็ก ๆ “หนูชอบตรงนี้ เพราะลมมันเย็น”³⁴

รูปที่ 5-46 ผังพื้นที่บนแสดงการใช้สอยของชานเรือน

รูปที่ 5-47, 5-48 ชานเรือน สถานที่ว่างภายใน-ภายนอกและสานใจของสมาชิกครอบครัว

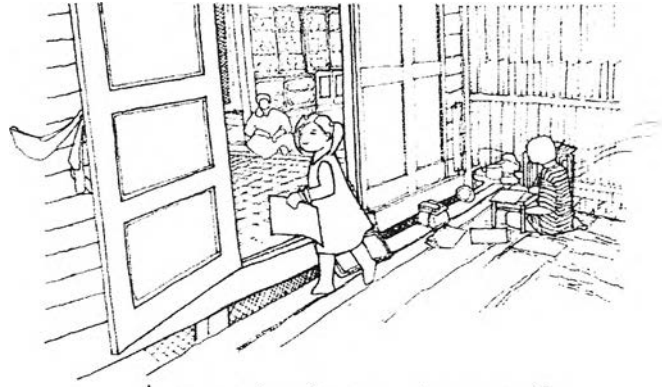
³⁰ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2546.

³¹ See, “dialectics of inside & outside, of open & closed, of house & nature,” Bachelard, Gaston, *The Poetics of Space* (Boston: Beacon Press, 1969), pp. 110-114.

³² See, “Day+dream+corner,” *ibid.*, pp. 136-139.

³³ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2546.

³⁴ ณัฐพร อุหมัด, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2546.

รูปที่ 5-49 ชานเรือน เป็นมุมสนุกเล่นชุกชนของเด็กๆ

(9) โถงเรือน “มุมแห่งชีวิต” ใน “ศูนย์กลางของครอบครัว”

“ก่อนยังไม่มีห้อง ก็นอนกันข้างนอกนี่ ทางมุ้งนอนรวมกันพ่อแม่ลูก”³⁵

“มุมที่วีตรงกลางบ้านใช้เป็นประจำ เพราะมีพัดลมพัดาน ยิ่งถ้าตอนกลางคืนเปิดแล้วลมมันเย็นดีเลย หละ”³⁶ “...นานที่ถ้าวรวมกันครบ ก็ยกไปนั่งหน้าจอ ดูไป กินไป คุยกันไป”³⁷

แม้ว่าภายในเรือนจะมีห้องนอนของสมาชิกในครอบครัวกันแยกย่อยออกไปจากโถงกลาง แต่ด้วยวิธีการจัดพื้นที่ใช้สอยส่วนต่างๆ และเครื่องเรือนต่างๆ โอบล้อมพื้นที่กลางของโถงเรือนในลักษณะ “รวมศูนย์” (sociopetal space)* รองรับวิถีการเป็นอยู่ของครอบครัวที่มีการอาศัยอยู่กินร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันใกล้ชิดสนิทสนม ดูไป กินไป คุยกันไป นั่งเล่น นอนเล่น ทำกิจกรรมชีวิตต่างๆ ร่วมกันในพื้นที่กลางของโถงเรือน จึงทำให้โถงเรือนหรือโถงเอนกประสงค์เป็นเสมือน “ศูนย์รวมชีวิตของครอบครัว”

“ป้าของตาเขาหลับอยู่ (ในเปล) ในบ้าน เพิ่งเสร็จจากลากปลาปักเมื่อซักเที่ยงนี้เอง...”³⁸

“พอค่ำแล้ว เปลในบ้านฉนั้นจงประจำ ไว้นอนดูทีวีตอนกลางคืน”³⁹

นอกจากโถงเอนกประสงค์จะเป็นดังศูนย์รวมที่อำนวยความสะดวกให้ครอบครัวได้อาศัยอยู่กินด้วยกัน เพลิดเพลินในโถงเรือนยังเอื้อให้สมาชิกสามารถที่จะอยู่ในมุมส่วนตัว แต่ในขณะที่ยังสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ที่ประกอบกิจกรรมอยู่ในโถงเรือนได้ มุมส่วนตัวนี้จึงกลายเป็นมุมโปรดของสมาชิกหลายๆ คน ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียน แบ่งปันกันใช้สอยในเวลาต่างๆ กัน ในความหมายนี้ การซ้อนทับของมุมโปรดของสมาชิก ซึ่งไม่ยึดครองเป็นพื้นที่ส่วนตัวอย่างตายตัวถาวร ยังสะท้อนมโนทัศน์การอิงส่วนรวมซึ่งเป็นแบบอย่างอันดีของการอยู่อาศัยของครอบครัว

³⁵ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2546.

³⁶ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2546.

³⁷ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2546.

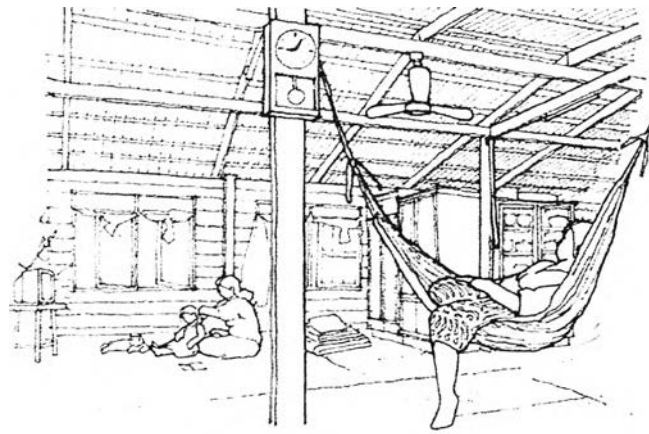
³⁸ ดังได้อ้างถึงในบทที่ 4 ลักษณะการจัดพื้นที่ใช้สอยแบบ “รวมศูนย์” หรือ sociopetal space ในโถงเรือน เอื้อให้สมาชิกในครอบครัวทำกิจกรรมชีวิตร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

³⁸ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2546.

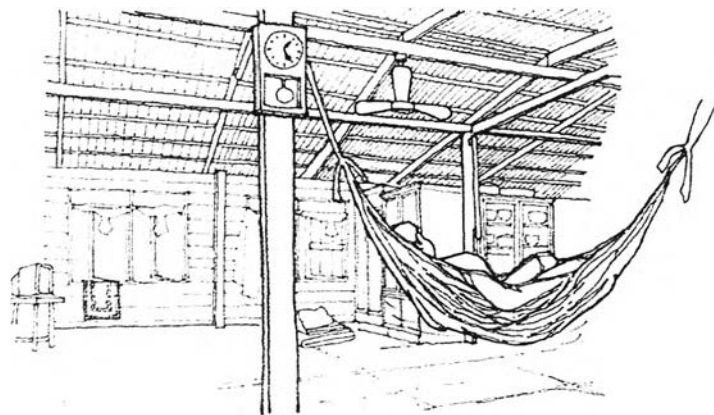
³⁹ เรื่องเดียวกัน

“...ที่นี้มากันยันมืดเลย เต็มบ้านเลย... 5 ทุ่ม ลากลับ นังทาว... ใครจะกล้าไล่แขก นานปีจึงจะมาซักที่... น้องของแฟนนะ เขาพาลูกๆ เค้า หลานเค้า 10 กว่าคน หรือ 15-16 คนด้วยนะ... วรรดิหะห์ อานัส ซาเนี่ย นูนี่ ดา เด็กๆ มันก็เล่นกันไปตรงทรงไทย ผู้ใหญ่อยู่อีกทางหนึ่ง นังคุยกันไป มีอะไรก็กินกันไป มีส้ม มีน้ำ ก็เอามาเลี้ยง ดูดูบุ๋รกันไป นานๆ มาเจอกันตามประสา ก็สนุกดี เป็นพี่เป็นน้อง... พอแขกไปก็หมดฤทธิ์ เข้ามุ้งก็เปลี่ย หลับปุ๋ย แต่เพื่อนอยู่ก็ยังเล่นกันได้”⁴⁰

ครั้นถึงเทศกาลงานบุญ “รวมญาติ” จากโรงเรือนซึ่งรองรับกิจกรรมอันหลากหลายในชีวิตประจำวัน จึงปรับเปลี่ยนเป็นโรงเรือนซึ่งรับรองหลากหลายชีวิต ญาติมิตร เพื่อนบ้าน ผู้ร่วมวงสังสรรค์ มีวงเล่นสนุกของเด็กๆ มีวงสนทนาของผู้ใหญ่ พี่ป้าหน้าอาย่ายาย คุยกันไป กินกันไป ในระยะปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนม ในบรรยากาศอบอุ่นแจ่มใสของเทศกาลชีวิตซึ่งห่มชีวิตให้มีชีวา โยงใยแห่งสัมพันธ์ภาพ มิตรภาพ และภราดรภาพได้มีโอกาสก่อร่างขึ้น ถักทอเป็นแรงยึดเหนี่ยวระหว่างสมาชิกในครอบครัวขยายขนาดใหญ่

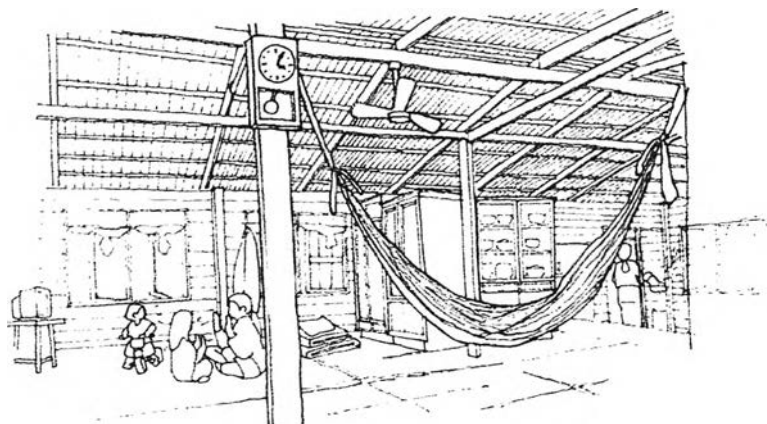

รูปที่ 5-50 การใช้สอยโรงเรือนในช่วงเช้า

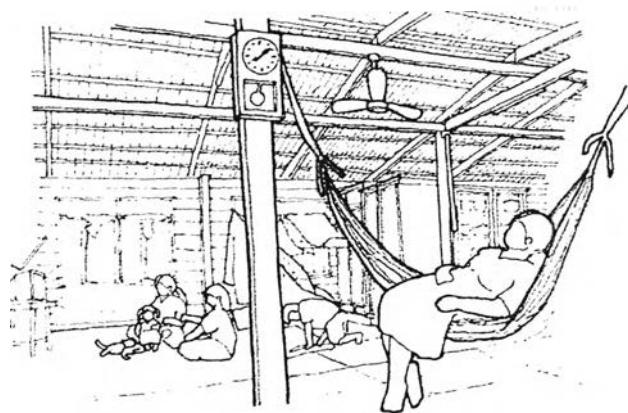

รูปที่ 5-51 การใช้สอยโรงเรือนในช่วงบ่าย

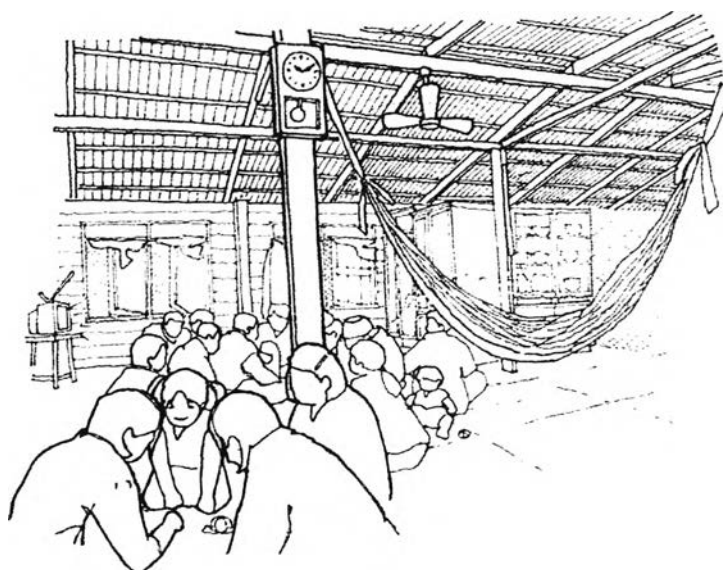
⁴⁰ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2546.

รูปที่ 5-52 การใช้สอยเตียงเรือนในช่วงเย็น

รูปที่ 5-53 การใช้สอยเตียงเรือนในช่วงพลบค่ำ

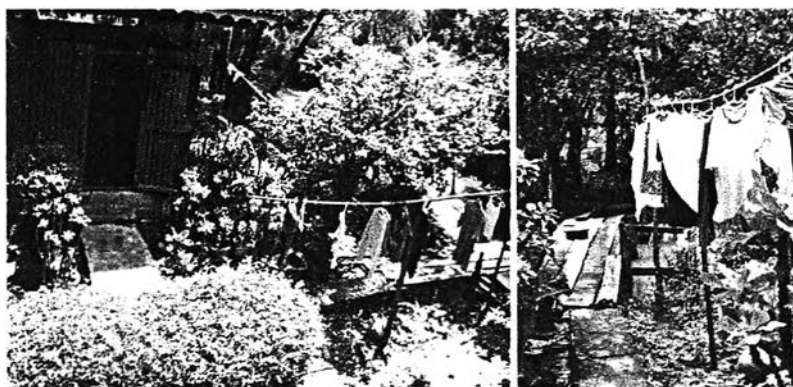
รูปที่ 5-54 การใช้สอยเตียงเรือนในช่วงเทศกาลชีวิต

(10) ทำน้ำ สัมผัสที่อยู่เย็นของครอบครัว

...ก่อนทำน้ำใช้น้ำบ่อ ทุกวันนี้ก็ยังใช้น้ำบ่อ น้ำประปาถ้ากลางวันแล้วมันจะร้อน... ร้อนมากเลย เปิดได้เต็มทีคนหนึ่ง ถ้าเปิดให้มันไหล เปิดทิ้งไว้เยอะๆ ชักโอ่ง 2 โอ่ง... อาบน้ำบ่อเย็นกว่า แต่หน้าแล้งก็ใช้ไม่ได้ นะ น้ำบ่อมันขุ่น⁴¹

ในสังคมไทยดั้งเดิม ในสังคมแบบแม่ สมาชิกมีชีวิตผูกพันเป็นอยู่กลมเกลียว กลมกลืนกับธรรมชาติซึ่งเป็นดัง “แม่” การอาบน้ำเย็นที่ชื่นใจจากบ่อน้ำธรรมชาติ จึงเป็นวิถี “อยู่เย็น” สอดคล้องกับการอยู่อาศัยในภูมิอากาศแบบร้อนชื้น ซึ่งแตกต่างกับผู้คนในเมืองใหญ่ที่กินอยู่หลับนอนในกล่องปรับอากาศขนาดใหญ่ ตัดขาดจากโลกรอบกาย ไม่มีโอกาสสัมผัสความเป็นไปหรือการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ในทุกๆ วันผู้คนในเมืองใหญ่ จึงชอบอาบน้ำอุ่น อาบน้ำร้อน เพื่อปรับให้กายที่เย็นชืดนั้นอุ่นขึ้น

นอกจากนี้ บริเวณทำน้ำยังมีการติดตั้งส้วม ราวตากผ้า และผูกสวิงชิงปลาไว้กับเสาไม้ ตลอดจนมีการตกแต่งรอบบริเวณด้วยไม้พุ่ม ไม้กระถางต่างๆ อย่างสวยงาม “บ่อน้ำใสเย็น” จึงไม่เพียงจะเป็นแหล่งน้ำใช้กิน อาบ แต่ยังเป็นลานซักล้างที่อำนวยความสะดวกและความรื่นรมย์ไว้พร้อมด้วย

รูปที่ 5-55, 5-56 ทำน้ำ เป็นที่อาบน้ำ ชักผ้า และตากผ้า ของครอบครัว

5.1.2 มิติทางจิตภาพและสุนทรียภาพของการอยู่อาศัย

(1) ดินไม้ ให้ “ชีวิต+ชีวา”

“มาครั้งแรกมันเป็นพื้นนา เราต้องขุดทำห้องร่อง แล้วก็ปลูกต้นไม้ แมื่ก็ปลูก ฉันทก็ปลูก ช่วยกันปลูก เอาผลมากิน อาศัยว่ามันบังแสงแดดด้วย⁴²

“เราเป็นคนบ้านนอก พวกที่ปลูกก็เอาไวกินทั้งนั้น... นี้ลูกยก ปลูกเอาใบมาทำห่อหมกใบยอ ส่วนลูกของมัน อย่างที่เขาทำน้ำลูกยก เอาน้ำผึ้งใส ไม่เคยทำหอก แต่ตอนมันแก่ นะ เหม็นพิกลยังไไม่รู้... นี้ลูกมะดัน ร่วงเต็มพื้นเลย ลูกมันจะเปรี้ยวๆ ใช้แทนมะขามเปียกในแกงส้มนะ อูย... อย่าให้พุดเลย น้ำลายจะเล็ดเอา ... นี้ชนุน ปลูกไว้อยังไม่ออกลูก จนคนปลูก (ยายวอ) ตายไปแล้ว... นี้กระท้อน ตอนก่อนฝนมาลูกนี้ร่วงเต็มพื้นเลย... ทางโน้นมีขมิพู่ ทางนี้มะเหมี่ยว ส่วนตรงนี้มันสำปะหลังที่เขาเอามาเชื่อมแล้วเหาะกะทินะ พี่สาวปลูกไว้⁴³

⁴¹ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2546.

⁴² เรื่องเดียวกัน

⁴³ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2546.

ในสังคมไทยดั้งเดิม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น “สังคมยั่งยืน” สมาชิกไม่เพียงร่วมแรงร่วมใจ “ปลูก+ปรับ+ปรุงชีวิตขึ้นมาเป็นเรือน” ทว่า ยัง “สุขปุ๋ย ปลูกต้นไม้” ร่ายล้อมหมู่เรือนอันเป็นที่อยู่+กิน เมื่อ “เมล็ดแห่งชีวิต” ได้หยั่งรากลึกลงในเนื้อนาอันอุดมของภูมิแห่งท้องถิ่น แม้กึ่งก้านสาขา ผลดอกออกผล ไปพร้อมๆ กับสมาชิกครอบครัวที่ฝังรากแห่งชีวิตที่เติบโตขึ้น ผลผลิตจากสวน (ให้) อาหาร “สวนผสมหลายสารพัด”⁴⁴ ไม่ว่าจะเป็นสวนผลไม้หรือสวนครัวที่ขึ้นผสมผสานกัน เป็นปัจจัยสี่ชีวิตที่เกื้อกูลครอบครัวให้อยู่+กินพอเพียง พึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งความสดของพืชผลที่เก็บเกี่ยวหมุนเวียนตามฤดูกาล ยังนำมาปรุงกินสดๆ “อย่างยอดกระถินจะขึ้นเขียวเต็มเลย ตอนหน้าฝน เอาไปทำน้ำพริก กินสดๆ นะอร่อย”⁴⁵ เสียงครกตำน้ำพริก กลิ่นเครื่องแกง เครื่องเทศ “ชวนน้ำลายเส็ด” ข้าวปลาอาหารน้ำพริก “แกงส้มอร่อยมัน” และไม้ผลต่างๆ มีเลี้ยงครอบครัวอยู่ไม่ขาดในภูมิแห่งความอุดมสมบูรณ์แห่งนี้

“วานเพิ่งเอาเปลไปผูกไว้ใต้ต้นไม้ตรงชายคลอง... ให้ตามัน “โຈະ” เล่นตอนแดดร้อน ลมชายคลองมันเย็นดี”⁴⁶

ต้นไม้ไม่เพียงจะให้ “ปัจจัยสี่ชีวิต” ที่ให้ผลผลิตหล่อเลี้ยงสมาชิกครอบครัว แต่ต้นไม้ยังให้ “ชีวิตที่มีชีวา” แก่สมาชิกที่อยู่อาศัย ด้วยร่มไม้ใบเขียวให้ความร่มเย็น ร่มรื่น ชุ่มชื้นใจ และนำพา “ความรื่นรมย์” ของโลกแห่งการรับรู้ (multisensory space) จากต้นไม้ร่มครึ้มที่กรองและทอนแสงอาทิตย์ลงมาเป็นชั้นๆ ที่ให้ความร่มเย็น ไปพร้อมๆ กับส่งกลิ่นที่หอมเย็นใจ และเสียงเจื้อยแจ้วของนกและหมู่แมลงต่างๆ สู่ปิตินแห่ง “ใจ” ของสมาชิกครอบครัว

รูปที่ 5-57 สวนกระถางบริเวณทางขึ้นเรือน

รูปที่ 5-58 ที่นั่งเล่นในสวน

รูปที่ 5-59 ต้นไม้รายรอบบ้าน

รูปที่ 5-60 เปลญวนใต้ต้นไม้ริมชายคลอง

⁴⁴ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2546.

⁴⁵ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2546.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน

(2) ปลุกบ้านให้ตื่นขึ้น ด้วยสัมผัสแห่งชีวิต

“บ้านมาเรียบเขาทาน้ำมันใหม่ตอนลูกเขาแต่งงาน... ทาน้ำมัน ทาเชลิก มันก็ดีใช้มีหละ เขาเรียกคบ แต่งนะ ถ้าหากก็ต้องทาทุกปี ทาทุกปีมันก็เรียบ ก็แจ่วสิ⁴⁷”

“ของที่เราใช้มันอยู่ทุกวัน ย่อมจะแลดูใหม่กว่าของที่เราไม่ได้ใช้... ของที่ไม่ได้ใช้ ชีฝุ่น หยากโย่ มันก็ขึ้น เชอะ... แต่ถ้าเราใช้ เราขัด กวาด เช็ด ถู อยู่เป็นประจำ อย่างไรก็ตาม ภาวการณ์ก็ยังดูดีกว่าของที่ไม่ได้ใช้ ถึงแม้จะใช้มันมานานเป็นสิบๆ ปีก็ตาม⁴⁸”

เรือนนั้นไม่ว่าจะสร้างมานานเท่าไร หากมีชีวิตเข้าไปอยู่อาศัยและรับช่วงต่อ เรือนก็มักจะคงสภาพใช้สอยไม่ผู้พังไปโดยเร็ว⁴⁹ ด้วยการเอา “ใจ” ใส่ ผ่านสัมผัส “มือ” สู่การใช้สอยซึ่งควบคู่กับการหมั่นดูแลปิดกวาด เช็ด ถู อยู่เป็นประจำ⁵⁰ เครื่องเรือน เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ จึงเสมือนถูกปลุกให้ตื่นขึ้นมีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง เกิดเป็นสมาชิกใหม่ของบ้าน และโดยการมีปฏิสัมพันธ์ต่ออุปกรณ์ชีวิตต่างๆ ทั้งด้วยการใช้สอย การดูแลเอาใจใส่ หรือ “การตกแต่ง” “ปรับ+ปรุง” เช่น ม่าน “ทำเอง” เบลอวน “ผูกเอง” หรือแม้กระทั่งเสื้อผ้าสีสดใสที่ “เย็บใส่เอง” ก็พลอยให้บ้านฉายแสงเรืองรองแห่งชีวิต

(3) ใจคน ใจบ้าน

“แถวนี้ลมฟ้าแรง ฉันทะกลัวเป็นที่สุด เพราะอยู่บ้านคนเดียว คนอื่นเขาออกไปทำงานกันหมด แต่โบราณเขาเชื่อกันว่า ถ้าฝนลมฟ้ามา ให้อยู่กับบ้าน บนบ้าน ห้ามทิ้งบ้าน ไม่ให้ออกนอกบ้าน ไม่อย่างนั้นบ้านจะล้ม เพราะเราทิ้งมัน⁵¹”

“หลังคานะรั่วหมดเลย ตีว่าไม่ได้อยู่ตรงที่กระเบื้องมันหล่น กระเบื้องแตกไปทั่วทั้งหลัง เว้น 2 แผ่น แตก 3 แผ่น แตกทะลุลงมา น้ำท่วมเต็มบ้าน นั่นนะร้ายแรง... บ้านก็สิ้นครินๆ ก็บ้านไม้เนาะ ไม่ใช่บ้านปูน... กลัวที่สุด ลมก็แรง กระเบื้องหลังโน้นหนักและใหญ่ พัดมาก็มาใส่หลังนี้ โครม ฮวบลงมา หมดเลย 2 หลัง ประมาณ 30 กว่าแผ่น เปลี่ยนตรงโน้น เปลี่ยนตรงนี้ เป็นแทบทุกบ้านเลย บ้านยายก็เป็น⁵²”

ขณะที่เรือนทำหน้าที่ปกป้องคุ้มภัยจากมรสุมร้ายอย่างห้าวหาญ ปริมาณพลของ “ที่หลบภัยใต้พายุฝน”⁵³ ได้แก่ชายคายออกและทวีความแข็งแรงยิ่งขึ้น ท่ามกลางมรสุมต่างๆ ชีวิตเราและเรือนที่อาศัยอยู่ได้ร่วมกันฟันฝ่าเมื่อชีวิตเราและเรือนประสานเป็นหนึ่งเดียวกัน ชีวิตที่อาศัยอยู่จึงเป็นดัง “ศูนย์กลางของเรือน” หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น “หัวใจของบ้าน” และถ้าหากปราศจากซึ่งส่วนสำคัญนี้ คงยากที่เรือนจะยืนอยู่เป็น “เรือนแห่งชีวิต” หรือ “บ้านแห่งชีวิต” ของสมาชิกครอบครัวที่อยู่อาศัยภายใน

⁴⁷ สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2546.

⁴⁸ มาเรียบ พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2546.

⁴⁹ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, สถาปัตยกรรม: ภูมิสถาปัตย์แห่งความสงบ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 179.

⁵⁰ See, “housewifely care,” Bachelard, Gaston, *The Poetics of Space* (Boston: Beacon Press, 1969), pp. 67-71.

* การตกแต่งพื้นที่ว่าง (decoration of space) อาจกล่าวได้โดยนัยว่าเป็นการสร้างความงามและสุนทรียภาพให้แก่พื้นที่ (poetics of space)

⁵¹ มาเรียบ พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2546.

⁵² เรื่องเดียวกัน

⁵³ Man is cast into the world, house is cast into the hurricane, see Bachelard, Gaston, *The Poetics of Space* (Boston: Beacon Press, 1969), pp. 44-47.

5.2 เรือนป่ากุหลาบ ชุมชน

การวิเคราะห์ประเด็นจากปรากฏการณ์การอยู่อาศัยของเรือนป่ากุหลาบ ชุมชน แบ่งออกเป็นมิติทางกายภาพของการใช้สอย ซึ่งประกอบด้วย “พื้นหายใจได้-ฝาหายใจได้” “เสา คาน ตง โคร่งไม้ เปิดรับการใช้สอยของชีวิต” “โถงเรือน รองรับชีวิตหลากหลาย” “นอกชาน โลกส่วนตัวของเด็กๆ” “ทำน้ำในบ้าน ที่อาบน้ำหญิง/ทำน้ำนอกบ้าน ที่อาบน้ำชาย” และมิติทางจิตภาพและสุนทรียภาพของการอยู่อาศัย ซึ่งประกอบด้วย “หน้าบ้าน น่าสบาย” และ “บ้าน ถิ่นที่ฉันรัก” โดยประเด็นต่างๆ ของปรากฏการณ์ชีวิตมีรายละเอียด ดังนี้

5.1.1 มิติทางกายภาพของการใช้สอย

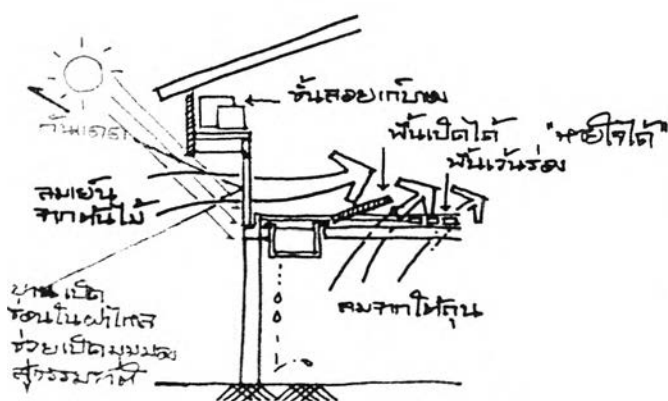
(1) พื้นหายใจได้-ฝาหายใจได้

“ไม้ตรงนี้ ไม่ได้ตอก มันเปิดได้ เปิดไว้เวลาน้อง (คิดดี้) เยี่ยว บางทีก็ทิ้งลงเลย ไม่เปิดแผ่นไม้ แล้วเอาขามาทางอ่าง แล้วได้ะ (กุหลาบ) ก็ชอบนั่งตรงชั้นนี้ ลมมันเย็น บางทีหนู (ไซเบีย) มานั่ง ได้ะบอก “นี่ที่โต๊ะหลีกไป...”⁵⁴

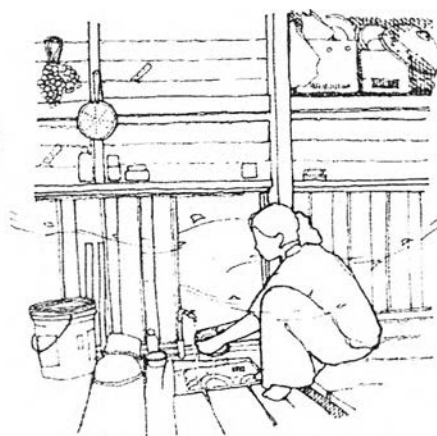
“ฝานี้มันเลื่อนปิด-เปิดได้ทั้งแผง แต่จะปิดก็เฉพาะกลางคืน กลางวันเปิดไว้ ถ้าปิดแล้ว ในนี้มันจะมีด อับแสง ลมไม่เข้า เห็นมียหะ”⁵⁵

เรือนครัวซึ่งประกอบด้วย พื้นหายใจได้” จากช่องว่างระหว่างพื้นไม้ปูเว้นร่อง ช่องเปิดบนพื้น ช่องลมระหว่างระดับพื้นที่ต่างกัน และ “ฝาหายใจได้” จากช่องว่างระหว่างไม้ระแนง ช่องเปิดบนฝาไหลที่ตอบรับระดับสายตาขณะนั่งทำครัว ภายในครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณล้างจานซามริมฝาไหลจึงได้ลม ได้แสง นำพาสุขอนามัยที่ดีแก่สมาชิก และยังได้เปิดรับรู้ มีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติภายนอก รวมถึงเพื่อนบ้านข้างเคียง นอกจากนี้ ส่วนบนของฝาไหลยังทำเป็น “ชั้นเก็บของ” ยื่นออกนอกเรือนครัว เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยสำหรับเก็บข้าวของสัมภาระต่างๆ ฝาครัวจึงเป็น “ฝามีสเปซ” เป็นที่เก็บของซ้อนอยู่บน “ฝาหายใจได้”

ส่วนฝาครัวอีกด้านหนึ่งซึ่งเป็นฝาไม้ดินนอนซ้อนเกล็ดเปิดครัวฝา ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับฝาครัวของเรือนน้ำมาเรียม โครงสร้างที่เปิดออกของฝาครัวและองค์ประกอบที่เพิ่มประโยชน์ใช้สอย เช่น ตะปูที่ตอกยึดไว้ตามฝาและโครงตั้งของฝา เอื้อให้เกิด “ป่าของสเปซ” ที่รองรับอุปกรณ์ทำครัวและเสบียงอาหารแห้ง เช่น หม้อ ฝาม้อ กระทะ ตะหลิว ทัพพี หอมแดง กระเทียม ใหมที่มีทางอยู่เป็นระเบียบ ใช้สอยได้สะดวก และยังเป็นดัง “พิพิธภัณฑ์ของเรื่องราวแห่งชีวิต” ที่ฉายให้เห็นวิถีการ “กิน+อยู่” ของครอบครัว นอกจากนี้ การซ้อนทับทางตั้งของการใช้สอยของฝาครัว ยังสะท้อนให้เห็นภาพปรากฏของวิถีการ “อยู่+กิน” ในวัฒนธรรมการใช้สอยพื้นที่ขนาดเล็กได้เป็นอย่างดี

รูปที่ 5-61 รูปตัดแสดงพื้นหายใจได้ ฝาหายใจได้

รูปที่ 5-62 ฝาหายใจได้ ฝามีสเปซ

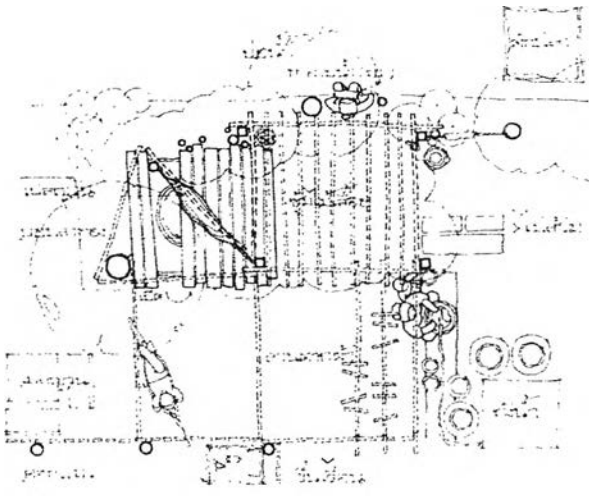
⁵⁴ ภิรานันท์ ชุมชื่น, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2546.

⁵⁵ กุหลาบ ชุมชื่น, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2546.

(2) เสาคาน ตง โครงไม้ เปิดรับการใช้สอยของชีวิต

“บ้านเรายังดี มีไต้ถุนตากผ้าได้ ตอนฝนตก”⁵⁶

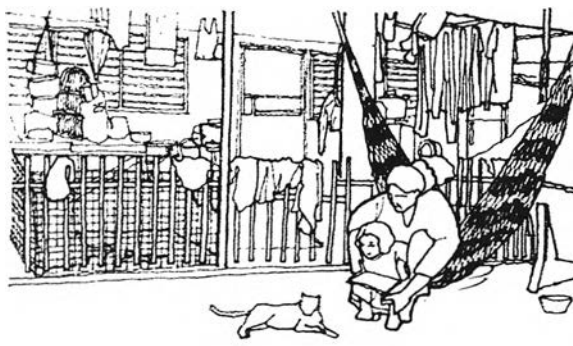
ไม่เพียงแต่ฝาครัวเท่านั้นที่ซ่อน “ที่เก็บของ” โครงสร้างที่เปิดออกของเรือน เช่น เสาคาน ตง และโครงไม้ที่ต่อเป็นกรอบของที่วางชั้นเหนือศีรษะก็ซ่อนประโยชน์ใช้สอยไว้ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณไต้ถุนเรือนและลานบ้านซึ่งเป็นดั่งลานเอนกประสงค์ของครอบครัว เสาคาน ตง โครงไม้จึงใช้เป็นที่แขวนราวตากผ้ากลางแจ้งและตากผ้าในร่ม ซึ่งปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพอากาศ ใช้เป็นที่ผูกผ้าตาข่ายกรองแสงและผ้าใบกันแดด กันฝน และใช้เป็นที่ผูกเปลญวนให้สมาชิกได้นั่งเล่น นอนเล่น ส่วนช่องว่างระหว่างคาน-ตงใช้เป็นที่สอดเก็บตะกร้อสอยผลไม้ด้ามยาวและลำไม้ไผ่ต่างๆ ได้ นอกจากนี้ ที่ว่างระหว่างตงพื้นและลานดินยังใช้เป็นที่เก็บมะพร้าวทางตั้ง เพื่อป้องกันความชื้นจากดินและเพื่อประหยัดพื้นที่ไต้ถุนเรือนได้อีกด้วย

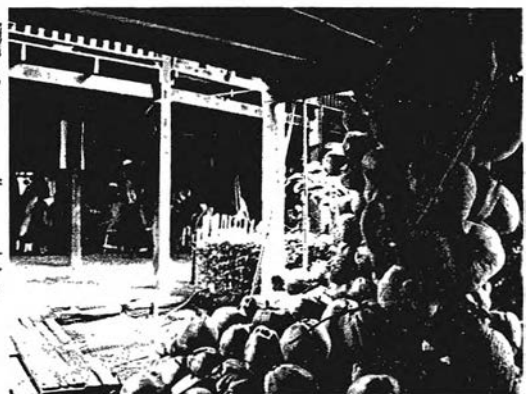
รูปที่ 5-63 มังพื้นชั้นล่างแสดงโครงสร้างที่เปิดรับประโยชน์ใช้สอยของไต้ถุนและโครงไม้ที่ต่อขึ้นเป็นกรอบเหนือศีรษะบริเวณลานบ้าน

รูปที่ 5-64 โครงไม้ ใช้เป็นที่ตากผ้า

รูปที่ 5-65 โครงไม้ ใช้เป็นที่ผูกเปลญวน

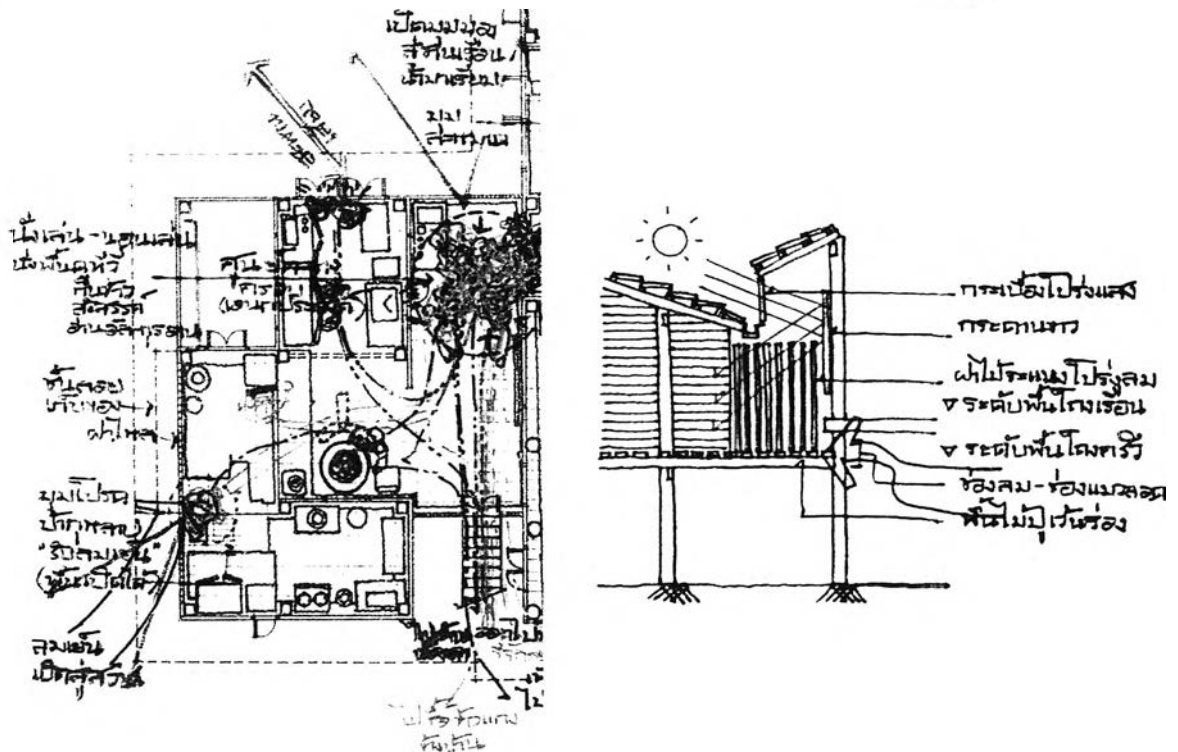
รูปที่ 5-66 ที่ว่างระหว่างตงพื้นและลานดิน ใช้เป็นที่เก็บมะพร้าวทางตั้ง

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน

(3) โถงเรือน รองรับชีวิตหลากหลาย

“...พอค่ำ ก็นั่งกินกันตรงนี้ กินรวมกัน ดูทีวีไปด้วย ถ้าฝนตกหนัก ก็กินอย่างเดียว ไม่ดูทีวี เพราะเสียงมันดัง ฟ้ามันลง โทรทัศน์พังไปเครื่องแล้ว ใครไม่รู้ ไม่เอาคัทเอาทลง ตอนนี้อาไปซ่อมอยู่ ถ้าซ่อมแล้ว พ่อบอกจะเอาไปไว้กลางบ้าน⁵⁷”

ด้วยลักษณะโปร่งโล่งของโถงเรือนครัวซึ่งประกอบจาก “พื้นหายใจได้-ฝาหายใจได้” เช่นเดียวกับบริเวณทำครัว และ “ฝาโปร่งแสง” นำให้เกิด “สะพานแสง” ทอดผ่านมาสู่กระดานขาวผึกเขียนอัล-กุรอานของเด็กๆ และกระจายแสงให้กับบริเวณกินข้าว และด้วยตำแหน่งของโถงเรือนครัวที่ตั้งอยู่ใกล้กับชานของเรือนนำมาเริ่ม จึงทำให้เกิด “สะพานเสียง” “เรียกเพื่อนได้” ในบรรยากาศน่าสบาย ได้แสง ได้ลม ได้รับรู้ความเป็นไปของโลกรอบกาย บริเวณโถงเรือนจึงไม่เพียงจะรองรับการกินของสมาชิก แต่ยังรองรับทั้งกิจกรรมชีวิต “กินรวมกัน” “อยู่รวมกัน” นั่งเล่น นอนเล่น ดูโทรทัศน์ อ่านและเขียนอัลกุรอานระหว่างย่าและหลาน ให้สมาชิกครอบครัวได้ใช้สอยพื้นที่ร่วมกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า โถงเรือนครัว คือ “ศูนย์กลางของครอบครัว” ที่สมาชิกทุกคนสนใจสู่

รูปที่ 5-67, 5-68 ผังพื้นและรูปตัดแสดงการใช้สอยโถงเรือนครัว

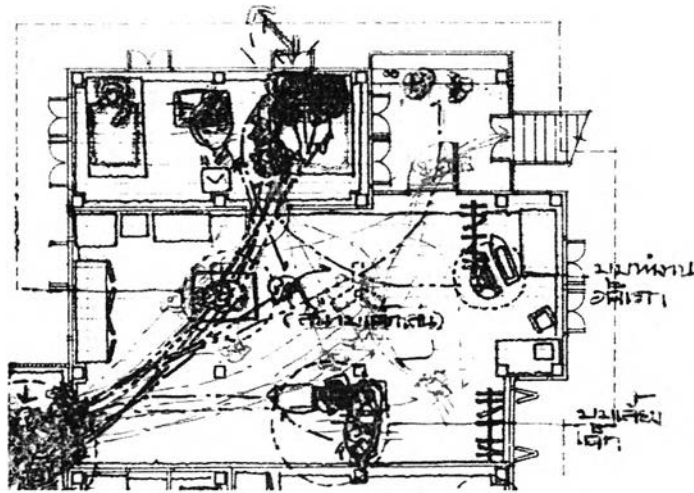

รูปที่ 5-69 โถงเรือนครัว รองรับหลากหลายชีวิต

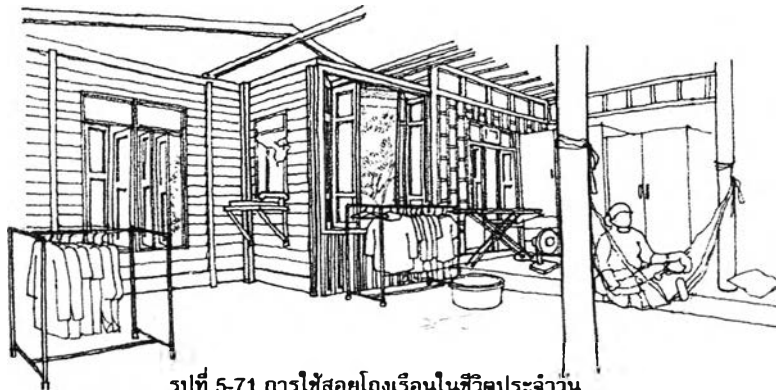
⁵⁷ กิรานัญญ์ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2546.

“เฮ้ย! บ้านเป็นสนามบอลแล้วนะ นี้อย့်บุญนะ อีก 2 คนยังไม่มา... เด็กผู้ชายชนกันทั้งคู่”⁵⁸

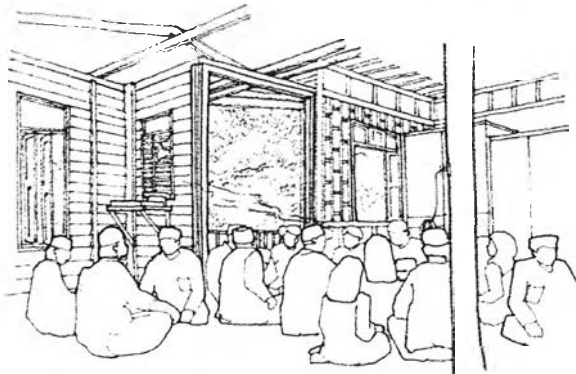
ต่อเนื่องจากโรงเรือนครัว คือ โถงกลาง รายล้อมด้วยห้องนอนซึ่งกันขึ้นภายหลังจากสมาชิกครอบครัวเติบโตขึ้น และเริ่มก่อร่างความเป็นบ้านของครอบครัวขนาดเล็กในครอบครัวขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม พื้นที่ของโถงกลางยังคงรองรับกิจกรรมชีวิตต่างๆ เช่น เป็นที่นั่งเล่น นอนเล่น สนามเด็กเล่น มุมรีดผ้า มุมทำงานอดิเรก (ต่อเรือจำลอง) มุมละหมาด รวมถึงเป็นมุมนอนของแขกผู้มาเยี่ยมเยียนเป็นครั้งคราว (temporary space) ครั้นถึงเทศกาลงานบุญ เจ้าของเรือนเปิดบ้าน “เชิญคนนับร้อย” ภายของเรือนจึงเปิดออก เครื่องเรือนต่างๆ เปิดทางสำหรับปฐพรม ผาเรือนเปิดบานเพี้ยมตลอดทั้งผืน รับลม รับแสง และประดับม่านลูกไม้โปร่งลมตามประตู-หน้าต่าง เพื่อรับรองญาติมิตร คนสนิท และเพื่อนบ้านผู้มาร่วมสังสรรค์ ล้อมวงกินกัน เล่าสู่กันฟัง ในระยะปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนมยังให้สายสัมพันธ์ชีวิตของครอบครัวใหญ่ถักทอก่อร่างขึ้นอย่างแนบแน่นและเข้มข้น

รูปที่ 5-70 ผังการใช้สอยโรงเรือน

รูปที่ 5-71 การใช้สอยโรงเรือนในชีวิตประจำวัน

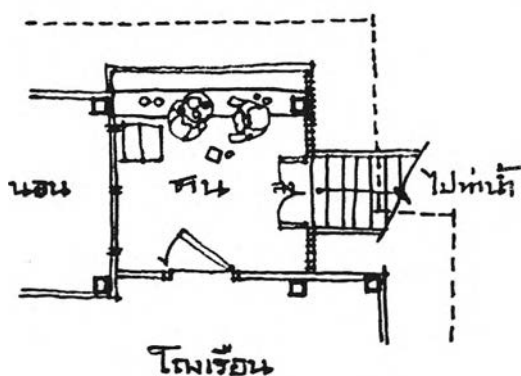
รูปที่ 5-72 การใช้สอยโรงเรือนในเทศกาลชีวิต

⁵⁸ กุทลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2548.

(4) นอกชาน โลกส่วนตัวของเด็ก ๆ

“ชอบเล่นขายของตรงนี้ เล่นขายโรตีกิน... ตรงนี้มีบันปัดประตูได้ ถ้าเล่นในบ้าน ไต่ (กุหลาบ) ว่า ว่าเล่นที่ ละหมาด วิ่งท่าไม เสียงดัง ละหมาดไม่ได้”⁵⁹

ลักษณะที่ “กึ่งเปิด-กึ่งปิดได้” ของชานเรือน ซึ่งเป็นพื้นที่ “ในระหว่าง” พื้นที่ภายในและภายนอกของเรือน ยังทำให้เกิด “โลกเล็กๆ” ของเด็ก เป็น “โลกส่วนตัวที่ซ่อนอยู่”⁶⁰ ที่ให้อิสระในการเล่นสนุก ชุกชวนต่างๆ นานา โดยไม่ต้องกลัวว่าจะถูกลงโทษ ขณะเดียวกันก็ไม่ไกลจากสายตาของผู้ใหญ่ในบ้านนัก และการที่บ้านเปิดหนทางให้เด็กได้มีโอกาส เปิดประตูเข้าไปค้นหา คลุกคลี หรือชุกตัวอยู่คนเดียว โดยตัวของตัวเองในมุมเล็กๆ โลกเล็กๆ บ้าง จะช่วยให้เด็ก สามารถเติบโตทั้งทางกายและทางใจ ไปพร้อมๆ กับการเติบโตของบ้านแห่งชีวิต

รูปที่ 5-73 ผังพื้นที่บนบนแสดงพื้นที่กึ่งเปิด-กึ่งปิดได้ของชานเรือน

รูปที่ 5-74 ชานเรือน เป็นโลกส่วนตัวของเด็ก ๆ

(5) ทำน้ำในบ้าน ที่อาบน้ำหญิง / ทำน้านอกบ้าน ที่อาบน้ำชาย

“ผู้หญิงอาบน้ำกันทำน้ำ ที่หัวกระโดนี่ มันใกล้และสะดวกกว่า... ส่วนผู้ชายจะไปอาบน้ำที่ท่าหน้าบ้าน เลยทางที่รถ เข้าไปหน่อย”⁶¹

เช่นเดียวกับวิถี “อยู่เย็น” ของครอบครัวน้ำมาเรียม สมาชิกครอบครัวป่ากุหลาบก็อาบน้ำเย็นชื่นใจจากบ่อน้ำซึ่งขุดล้อมอาณาบริเวณของหมู่เรือนและมีทางเชื่อมต่อกับคลองธรรมชาติ แต่เนื่องจากเรือนป่ากุหลาบมีบ่อน้ำ ล้อมอยู่ 2-3 ด้าน และครอบครัวมีจำนวนสมาชิกฝ่ายหญิงและฝ่ายชายใกล้เคียงกัน จึงแยกทำน้ำหญิง-ชาย เพื่อความสะดวกและความเป็นส่วนตัว โดยทำอาบน้ำหญิง (และลานซักล้าง) อยู่ภายในบริเวณบ้านซึ่ง “ปิดล้อม+ ปลอดภัย” ด้วยมีหมู่ไม้ชายน้ำ ชุ่มไม้เลื้อยกลิ่นหอม และสวนผลไม้ที่แทรกสลับกับสวนครัวโอบล้อมอีกชั้นหนึ่ง ส่วนทำอาบน้ำชายอยู่ภายนอก บริเวณโรงจอบรถเก๋าริมทางเข้า ซึ่ง “เปิดโล่ง+โปร่งสบาย” ใต้ร่มไม้ใหญ่ มีอุปกรณ์ทำความสะอาดวางอยู่ริมทำน้ำ มีตะกร้าใส่ยาสีฟันแขวนกับลำต้น มีแปรงสีฟันปักไว้กับกิ่งไม้ เพื่อให้ใช้สอยได้สะดวก

“น้ำบ่อใส+เย็น จะตกปลาวางเบ็ดประเดี่ยวกก็ได้ เพราะมันเชื่อมกับคลอง”⁶² “เย็นวานนี้ลมแรงนะ ลมมันพัด เอาใบไม้ปลิวไปจนสุดโน้นเลย ปลาตก ปลาอะไร มันก็โผล่ออกมา น้ำบ่อมันท่วมขึ้นมาถึงหัวกระโดนนะ”⁶³

⁵⁹ ภิรานันท์ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2546.

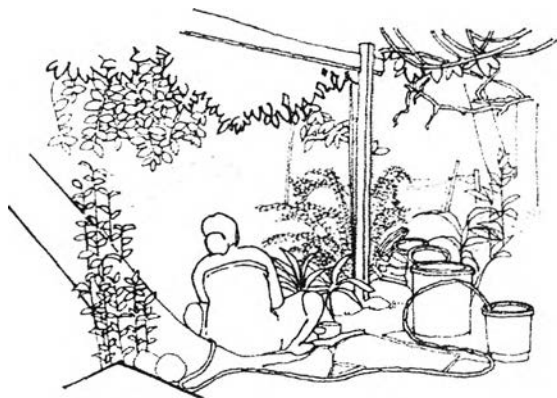
⁶⁰ See, “hiding place,” Bachelard, Gaston, *The Poetics of Space* (Boston: Beacon Press, 1969), p. 121.

⁶¹ กุหลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2546.

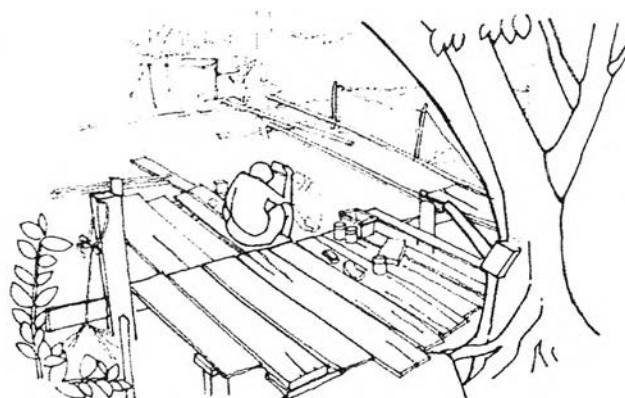
⁶² กุหลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2546.

⁶³ กุหลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2546.

“น้ำบ่อใสเย็น” ไม่เพียงจะเป็นแหล่งน้ำใช้กิน อาบ หรือซักล้างเท่านั้น* แต่บริเวณทำน้ำทั้ง 2 ของเรือนป่า กุหลาบและทำน้ำของเรือนนำมาเรียกยังเป็นที่ชุมนุมของหมู่ปลาธรรมชาติที่ตกได้จากลอบบริเวณชายคลองลำสาละ ซึ่งมักจะนำมาถ่วงลงอวนในบ่อน้ำหรือซังในสวิงริมทำน้ำ (รวมถึงกุ้งตัวเล็ก ๆ ที่เลี้ยงไว้ใช้เป็นอาหารเลี้ยงปลา) สำหรับเป็นแหล่งอาหารเลี้ยงสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งเป็นการสะท้อนวิถีเป็น+อยู่และกิน+อยู่ของชีวิตพึ่งพิงอิงธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

รูปที่ 5-75 ทำน้ำในบ้าน เป็นที่อาบน้ำของผู้หญิง

รูปที่ 5-76 ทำน้ำนอกบ้าน เป็นที่อาบน้ำของผู้ชาย

5.2.2 มิติทางจิตภาพและสุนทรียภาพของการอยู่อาศัย

(1) หน้าบ้าน น่าสบาย

“บ้านที่สาวหน้าบ้านเขาสวยนะ ดันไม้ที่ร่มครึ้มเขียวทละ”⁶⁴

ร่มไม้ใบเขียวของหมู่ไม้ใหญ่หน้อยซึ่งเป็นเสมือนระนาบผ้าของธรรมชาติ ผสมผสานกับผ้าใบกรองแสงและผ้าตาข่ายโปร่งลมซึ่งเป็นเสมือนระนาบผ้าอีกชั้นหนึ่ง ไม่เพียงจะให้ร่มเงากับบริเวณลานซึ่งเป็นที่อาศัยของชีวิตและกิจกรรมชีวิตของครอบครัวเท่านั้น แต่ภายใต้ต้นไม้ร่มครึ้มของป่าอาหารขนาดย่อม ยังเป็น “รังแห่งชีวิต” ของชีวิตเล็กๆ ที่อาศัยอยู่ คู่กัน ส่งเสียงเรียกกันเจื้อยแจ้ว ช่วย “ห่มเย็น” ให้สเปซร่มรื่น ร่มเย็น (tactile space) “ห่มเสียง” ให้สเปซเป็นสเปซที่ร้องเพลงได้ (auditory space) และ “ห่มกลิ่น” หอมเย็นของเล็บมือนางกำจายทั่วบริเวณ (olfactory space) นอกจากนี้ น้ำบ่อใสเย็นที่โอบล้อมลานบ้าน ยังช่วย “หล่อเย็น” พร้อมๆ กับ “สะท้อนภาพ” และ “ส่งเสียง” ของสรรพชีวิตที่อาศัยอยู่ในหมู่ไม้ชายน้ำ ให้บริเวณลานบ้าน น่าดู น่าอยู่ น่ารื่นรมย์ใจ

“พวกพี่ก็ชอบข้างล่างนั่นทละ สมนั่นเย็นดี เวลาวันทุดเสาร์-อาทิตย์... อยู่พร้อมกันนะ”⁶⁵

บรรยากาศอันร่มรื่น น่ารื่นรมย์ใจของบริเวณที่เปิดรับรู้ธรรมชาติรอบกาย ทำให้ลานบ้านเป็นมุมโปรดของสมาชิกทุกวัยในครอบครัว รวมถึงญาติมิตรและเพื่อนบ้านผู้แวะมาเยี่ยมเยียน ซึ่งมักจะนั่งเล่น นอนเล่น รับลมเย็น เด็กๆ กินขนม เล่นขายของ ผู้ใหญ่จับกาแพไป คู่กันไป บ้างก็ซักผ้า-ตากผ้า กิจกรรมชีวิตต่างๆ หมุนเวียนกันเกิดขึ้นใน “ลานบ้าน-ลานเอนกประสงค์” ของครอบครัวอยู่เสมอ

* ครั้นถึงเทศกาลงานบุญ ทำน้ำขนาดเล็กจะถูกต่อออกไปในบ่อน้ำ เพื่อขยายพื้นที่สำหรับเป็นที่ล้างจานชาม ถ้วย ถาด โถ ถัง กาละมัง และภาชนะต่างๆ ที่ใช้รับรองแขกหรือผู้มาร่วมสังสรรค์

⁶⁴ มาเรียม พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2546.

⁶⁵ วารุณี มะลิวัลย์, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2546.

นอกจากนี้ การอยู่ร่วมกันของกิจกรรมชีวิตในลานบ้าน-ลานเอนกประสงค์ ยังปรากฏสู่ภาพการซ้อนทับทางตั้งของมุมโปรดบริเวณซุ้มไม้ชายน้ำ อันประกอบด้วยแคร่ไม้ “นั่ง-นอนเล่น รับลมเย็น”⁶⁶ ของป่ากุหลาบ ด้านบน “ผูกเปลอันเล็กเอาไว้ให้คิดตื่นนอนกลางวัน”⁶⁷ ส่วนด้านล่าง “เป็นบ่อปลาทอง พอคิดดีเลี้ยงไว้ดูเล่น กระดานข้างหน้าเปิดได้ เวลาให้อาหารมัน... ไม่ได้ยึดตะปูไว้หมด”⁶⁸ มุมโปรดซึ่งแบ่งสรรปันส่วนกันในที่ทางต่างๆ กัน (shared space; territoriality) ของสมาชิก 3 รุ่น สะท้อนมโนทัศน์อันมีส่วนร่วม คล้ายกับการซ้อนทับของมุมโปรดของเปลญวนในโรงเอนกประสงค์เรือนนำมาเรียก ทว่า มุมโปรดของครอบครัวป่ากุหลาบจะแบ่งการใช้สอยใน “ที่ทาง (ตั้ง)” ต่างๆ กัน ในขณะที่มุมโปรดของครอบครัวนำมาเรียกจะหมุนเวียนกันใช้สอยใน “เวลา” ต่างๆ กัน

รูปที่ 5-77 หน้าบ้าน นำสบาย

รูปที่ 5-78 ท่าหน้า เป็นที่อาศัยของชีวิตครอบครัว

(2) บ้าน ถิ่นที่ฉันรัก

“นี่บ้านเค้า ไม่เหมือนบ้านใครเลย”⁶⁹ “มันเป็นบ้านของเรา เราก็รักมันหมดทุก ๆ มุม”⁷⁰

เมื่อบ้านเติบโตไปพร้อมๆ กับการก่อร่างความเป็น “บ้าน” ของครอบครัว จากครอบครัวขนาดเล็กสู่ครอบครัวขยายที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ผูกพันกัน เป็นสายสัมพันธ์ชีวิตของ “สมาชิก 3 รุ่น” ของครอบครัวใหญ่ ผ่านวันเวลา จากสายใยแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว สู่สายใยแห่งชีวิตระหว่างสมาชิกและบ้านที่ค่อยๆ ถูกถักทอขึ้น ความผูกพันที่ก่อร่างขึ้นทั้งจากผู้ใหญ่ในบ้านผู้ซึ่งสร้างตำนานการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ตลอดจนลูกหลานซึ่ง “ลืมตามากก็เห็นบ้านไทยแล้ว” จึงขยายสู่ความผูกพันแบบ “ฝังรกรักฝังราก” และความรู้สึก “รัก” ที่จะเอา “ใจ” ใส่ และ “รักษา” บ้านแห่งชีวิตและจิตใจของครอบครัว⁷¹ ดังเช่น ภาพของเด็กๆ ช่วยแบ่งเบางานบ้าน ปิดกวางด เช็ดถู รดน้ำต้นไม้ เก็บใบไม้แห้ง เทชยะ ฯลฯ เป็นภาพที่ปรากฏอยู่ทุกวันในบ้านแห่งชีวิต เรือนแห่งชีวิตแห่งนี้

⁶⁶ กุหลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2546.

⁶⁷ กุหลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2546.

⁶⁸ กุหลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2546.

⁶⁹ จนิศตา ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2546.

⁷⁰ กุหลาบ ชุ่มชื่น, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2546.

⁷¹ I love = I care, I respect, I responsible for, see Exupery, Antoine de Saint, The Little Prince and Letter to a Hostage translated by T.V.F CUFFE (London: Penguin Books, 1995)

5.3 เรือนยายสนิ อรุณพูนทรัพย์

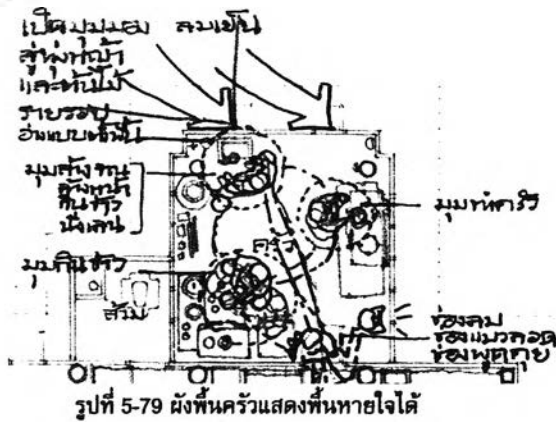
การวิเคราะห์ประเด็นจากปรากฏการณ์การอยู่อาศัยของเรือนยายสนิ อรุณพูนทรัพย์ แบ่งออกเป็นมิติทางกายภาพของการใช้สอย ซึ่งประกอบด้วย “พื้นที่หายใจได้ พุดคุยได้” “ฝา ซ่อนความเป็นที่เก็บของ” “เสา คาน ตง ชื่อเปิดรับการใช้สอยของชีวิต” “โดงเรือน รองรับชีวิตหลากหลาย” และมิติทางจิตภาพและสุนทรียภาพของการอยู่อาศัย ซึ่งประกอบด้วย “รับลม ชมนก ชมปลา ริมทำน้ำ” และ “บ้าน พิพิธภัณฑ์ของเรื่องราวแห่งชีวิต” โดยประเด็นต่างๆ ของปรากฏการณ์ชีวิตมีรายละเอียด ดังนี้

5.3.1 มิติทางกายภาพของการใช้สอย

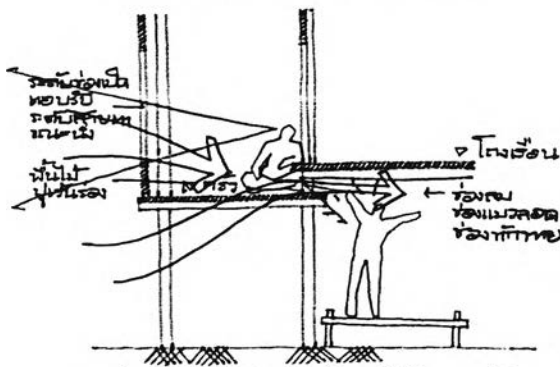
(1) พื้นที่หายใจได้ พุดคุยได้

“ทางนี้เข้า? ลมเย็นดี แต่บ้ายแล้วจะร้อน นั่งไม่ได้ แตดมันเข้ามาถึงข้างใน”⁷² “ฉันมันคนชอบเล่าสู่กันฟัง ใครไปไหนมากก็ต้องมาผ่านใต้ถุนบ้านฉัน เพราะมันเป็นทางผ่านไปสะพาน”⁷³

เรือนครัวซึ่งปูพื้นไม้เว้นร่องปูทับด้วยเสื่อน้ำมันเฉพาะบริเวณเตาไฟ (เพื่อความสะอาดต่อการทำความสะอาด) และลดระดับจากพื้นเรือนราว 1 ศอก จึงทำให้ภายในครัวมี “พื้นที่หายใจได้” ลมเย็นพัดผ่านสะดวก โดยเฉพาะบริเวณอ่างล้างจาน (ซึ่งใช้สำหรับล้างจานชามและล้างหน้าแปรงฟัน) ริมหน้าต่าง ที่ระดับช่องเปิดตอบรับระดับสายตาขณะนั่ง และเปิดสู่ทุ่งหญ้าสีเขียวและแนวต้นไม้ใหญ่โดยรอบ เป็นมุมประจำของยายสนิในช่วงเช้า ก่อนที่จะย้ายไปยังโดงเรือนในช่วงบ่าย นอกจากนี้ “ช่องลม-ช่องแมวลอด” ที่เปิดรับลมเย็นจากใต้ถุนเรือน ยังใช้เป็น “ช่องมอง-ช่องทักทาย” ระหว่างยายสนิและเพื่อนบ้านที่ผ่านไปผ่านมาบริเวณใต้ถุนเรือน (ซึ่งเป็นทางผ่านไปยังสะพานข้ามคลองที่ยายสนิสร้างไว้ให้เพื่อนบ้านได้ใช้สอยสะดวก) ตลอดจนเป็น “ช่องส่งจดหมาย” ระหว่างกัน (ซึ่งจุดจดหมายของเรือนยายสนิเป็นดัง “ศูนย์รวมประโยชน์” ของครอบครัวใหญ่บ้านคลองลำสาลี)

รูปที่ 5-79 ผังพื้นที่ครัวแสดงพื้นที่หายใจได้

รูปที่ 5-80 รูปตัดครัวแสดงพื้นที่หายใจได้ พุดคุยได้

รูปที่ 5-81 พื้นที่หายใจได้

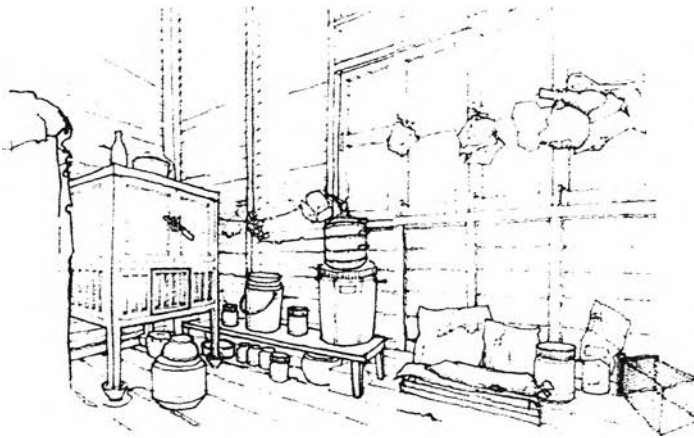
⁷² สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2546.

⁷³ สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2545.

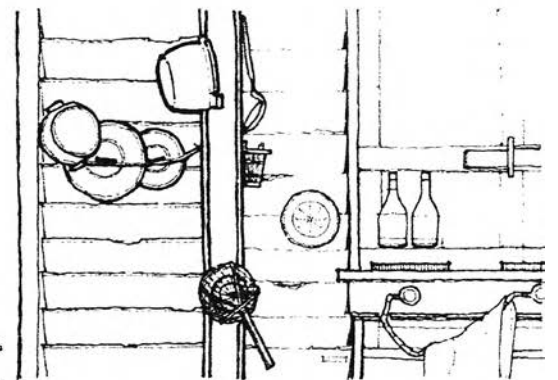
(2) ฝา ซ่อนความเป็นที่เก็บของ

“สารภีที่โยงข้าว หัวหอม หัวกระเทียม กลางคืนต้องเอาเข้าตู้ กลัวหนู กลางวันก็เอาออกแขวนไว้... ถุงใส่ของเอาไว้เมื่อขยะโของอะไร ใส่ของอะไรมา ก็มัดรวมกันแล้วแขวนเอาไว้ อย่างนั้น ไว้ใส่ขยะ”⁷⁴

เช่นเดียวกับฝาครัวของเรือนหน้ามาเรียมและเรือนป่ากุหลาบ โครงสร้างที่เปิดออกของฝาไม้ดินนอนซ้อน เกิดขนาดด้วยเคร่าตั้ง มือจับของบานหน้าต่าง ตะปูหรือพุกไม้ที่ตอกยึดไว้ตามเสา เชือกที่ร้อยไว้ระหว่างเสาและเคร่าฝา ตลอดจน “ที่วางเล็ก ๆ” บนวงกบประตู-หน้าต่าง เอื้อให้เกิด “ป่าของสเปซ” ที่รองรับเครื่องใช้ไม้สอย อุปกรณ์ทำครัว และเสบียงอาหารแห้ง นับตั้งแต่ หม้อ ฝาหม้อ กระทะ ตะหลิว ทัพพี หัวหอม หัวกระเทียม เครื่องปรุงต่างๆ กระทั่งตะกร้าใส่แปรงสีฟัน-ยาสีฟัน ให้มีที่มียางอยู่เป็นระเบียบ ใช้สอยได้สะดวก และยังเป็นการเพิ่มพื้นที่เก็บของให้กับครัวซึ่งมีชั้นเก็บของไม่มากนัก

รูปที่ 5-82 ฝา ที่จับบานหน้าต่าง ซ่อนความเป็นที่เก็บข้าวของ รองรับเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ

รูปที่ 5-83 ฝา วงกบ เสา ซ่อนความเป็นที่เก็บข้าวของ รองรับเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ

(3) เสา คาน ตง ซื่อ เปิดรับการใส่สอยของชีวิต

“ลอบนี่ตั้งแต่สมัยยายวอเลยนะ เก่าแก่เป็นสิบ ๆ ปีแล้ว บ้านโน้นเขามาแขวนไว้เวลาจับปลาในคลองนะ... ไม้พายก่อนก็ใส่พายไปไหนมาไหนในคลองนี่แหละ นานแล้ว พอดีได้ใช้ ก็เก็บขึ้น เอามาใช้กว่นขนม กระทะใหญ่ ๆ เวลาไปช่วยงานบุญ... เพลนี่ของหลานบ้านยายวอ เด็ก ๆ มันมาผูกไว้ ก่อนนี้เขามาอนเดี่ยวนี่ก็เป็นลูกของหลานแล้วแหละ ไทวไปก็ทลับปุ๋ยเลย”⁷⁵

ไม่เพียงแต่ฝาครัวเท่านั้นที่ซ่อน “ที่เก็บของ” โครงสร้างที่เปิดออกของเรือนเช่น เสา คาน ตง ซื่อ จันทัน ระแนง ก็ซ่อนประโยชน์ใส่สอยไว้ด้วยเช่นกัน ได้แก่ บริเวณใต้ถุนเรือนเปิดโล่งซึ่งมีรั้วมาล้อมแนวเสาไว้กันเป็นคอกวัว (ในอดีต) โครงสร้างที่ “เปิด” รับการใส่สอยของเสา คาน ตง ซึ่งใช้เป็นที่แขวนอุปกรณ์จับปลาต่างๆ เช่น แห ลอบ สวิง ไซ ให้มีที่มียางอยู่ และเป็นที่อยู่ของอุปกรณ์ชีวิต เช่น เพลญวนของหลาน ๆ เหลน ๆ ในละแวกบ้าน ตลอดจนเป็นที่ตั้งของ “ตู้ไปรษณีย์กลาง” ของสมาชิกบ้านคลองลำสาละ ซึ่งจดหมายต่างๆ จะมารวมกันยังตู้ไปรษณีย์ ซึ่งทำด้วยท่อน้ำพลาสติกแขวนไว้กับเสาใต้ถุนของเรือนยายสนิ ก่อนที่สมาชิกแต่ละบ้านจะมาหยิบจดหมายของบ้านตนไป นอกจากนี้ช่องว่างระหว่างคาน-ตงยังใช้เป็นที่สุดเก็บไม้พาย ไม้ทาบ และลำไม้ไผ่ “เอาไว้สอยผักบุง”⁷⁶ ที่ขึ้นทอดยอดเต็มตลิ่งได้อีกด้วย

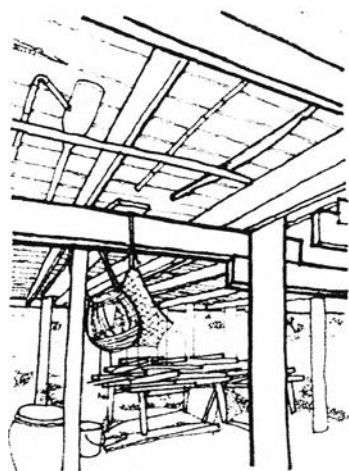
⁷⁴ เรื่องเดียวกัน

⁷⁵ สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2546.

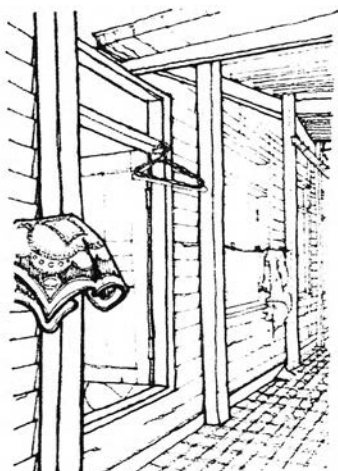
⁷⁶ สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2546.

“ปกติชักบนบ้าน แล้วก็ตากตรงนั้นเลย มันมีที่ตากอยู่ เห็นมัยหละ โมกกีชักตรงนี้ มันร่ม แดคมกกีเออหะหะ
นี่ ไม่งั้นบ้านนี้ไม่ร่มหรอกนะ...”⁷⁷

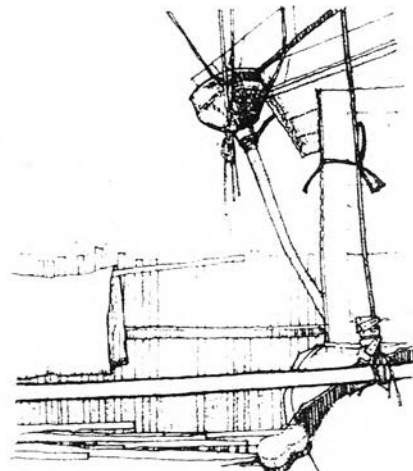
จากใต้ถุนเรือนสุบันโต จากบันไดขึ้นสู่ชานซึ่งมีหลังคาคลุมส่วนทางเข้า โครงสร้างหลังคาที่เปิดให้เห็น
จันทัน ไม้ระแนง บริเวณนอกชานจึงใช้เป็นที่แขวนราวไม้ไผ่สำหรับเป็นราวตากผ้า ซึ่งอยู่ในส่วนชกกลางที่ได้แดด ได้
ลมดี เนื่องจากอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเรือน และราวตากผ้านอกชานยังใช้เป็นแนวแบ่งพื้นที่ส่วนรับแขก
และส่วนบริการไปในตัวด้วย ส่วนเชิงชายใช้แขวนราวน้ำ “ทำเอง” รองน้ำฝนมาเก็บยังตุ่มน้ำ สำหรับใช้ชกกลางบน
เรือนได้สะดวก นอกจากนี้โครงสร้างที่เปิดออกของจันทัน ไม้ระแนงหลังคาภายในโดงเรือน ยังใช้เป็นที่ผูกผ้าผ้าใบ
(แทนผ้าไม้เดิม) เหนือมุมนั่ง มุมนอน มุมละหมาด ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการใช้สอยอยู่เป็นประจำ

รูปที่ 5-84 เสา คาน ตง เป็น
ที่เก็บเครื่องมือทำมาหาเลี้ยงชีพ
และอุปกรณ์ชีวิตต่างๆ

รูปที่ 5-85 เสา เป็นที่ติดตั้งชั้นวางโทรทัศน์
และราวไม้สำหรับใช้ผูกมุ้ง

รูปที่ 5-86 จันทัน ระแนง เชิงชาย
เป็นที่ผูกราวตากผ้า
และเป็นที่ยกมุ้งน้ำฝน

(4) โถงเรือน รองรับชีวิตหลากหลาย

- ฝา สร้างมุมนโพรต-มุมนประจำในพื้นที่ส่วนกลาง

“...มุมนที่ฉันใช้ประจำอย่างที่นั่ง ที่นอน ที่ละหมาด ก็คือ ตรงที่มีมุ้งมารับนั้นแหละ”⁷⁸

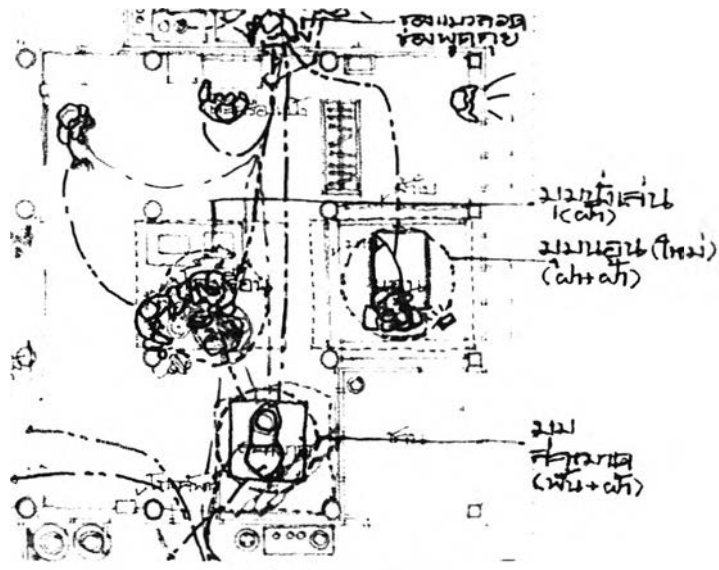
ด้วยลักษณะเปิดโล่งโดยตลอด โถงเรือนจึงเป็นที่รวมกิจกรรมอันหลากหลายในชีวิตประจำวันนับตั้งแต่
นั่งเล่น นอนเล่น นอนหลับพักผ่อน กินข้าว และละหมาด เข้าไว้ด้วยกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า โถงเรือนเป็นเสมือน
“ศูนย์กลางแห่งกิจกรรมชีวิต” อย่างไรก็ตาม ภายใต้อาคารซึ่งเปิดฝาเห็นโครงสร้างหลังคา เนื่องจาก “ปลวกขึ้น ซี้
ปลวกตั่ง 10 กว่ากะละมัง”⁷⁹ จึงมีการผูกผ้าใบแทนผ้าเดิมขึ้น เหนือมุมนที่มีการใช้สอยเป็นประจำอันได้แก่ มุมนั่ง มุมน
นอน และมุมนละหมาด เพื่อป้องกันฝุ่นละออง ทยากไย ซี้จิ้งจก หรือฝนที่รั่วลงมาจากกระเบื้องหลังคาของเรือน

ด้วยการสร้างระแนบใหม่ของฝาให้กับบริเวณที่นั่ง ที่นอน และที่ละหมาดในโถงเรือนนี้ ยังช่วยลดทอน
ขนาดของที่ว่าง จากที่ว่างขนาดใหญ่สู่ที่ว่างที่มีขนาดพออยู่ พอเหมาะ พอดีกับแต่ละกิจกรรมการใช้สอย หรืออาจ
กล่าวได้อีกนัยหนึ่ง ก็คือ ฝาใหม่ที่ทำได้ด้วยผ้าใบได้สร้างที่ว่างที่มีขนาดและระยะปฏิสัมพันธ์ตอบรับกับกายและใจของ
ผู้อยู่ขึ้นในที่ว่างใหญ่ของโถงเรือน และในความหมายนี้ การกำกับของผ้าผ้าใบจึงสะท้อนให้เห็นภาพปรากฏของ
“มุมนแห่งชีวิต” หรือมุมนของกิจกรรมชีวิตที่เกิดขึ้นภายในโถงเรือน

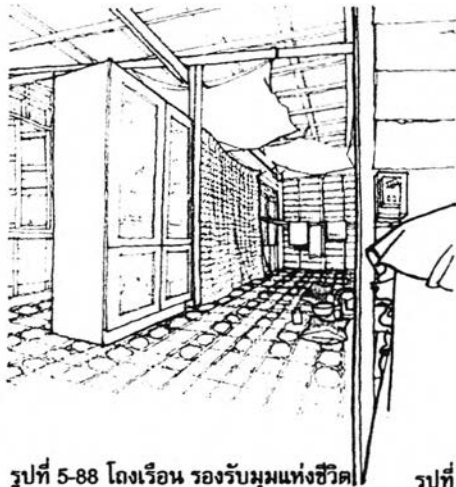
⁷⁷ เรื่องเดียวกัน

⁷⁸ สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2546.

⁷⁹ สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2546.

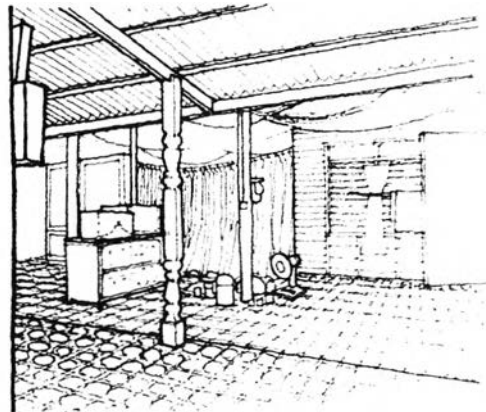
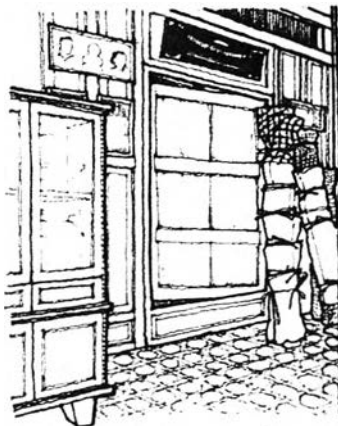
รูปที่ 5-87 ผังการใช้สอยโรงเรือน

รูปที่ 5-88 โถงเรือน รองรับมุมแห่งชีวิต

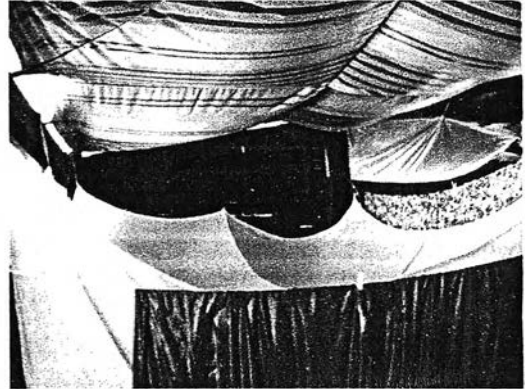
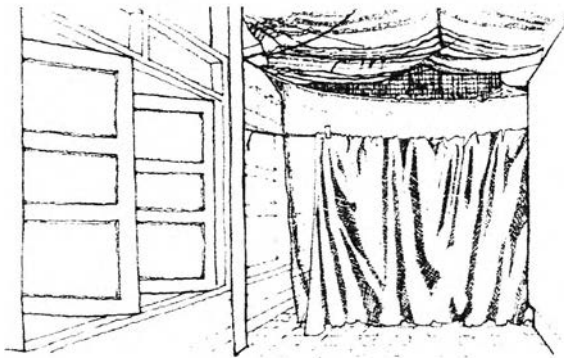
รูปที่ 5-89 ฝ้าผ้าใบ รองรับมุนั่ง มุมนอน มุมนวด

รูปที่ 5-90 โถงเรือน รองรับชีวิตหลากหลาย

- ผา+ผ้า สร้างมุ่มพักผ่อนส่วนตัวในพื้นที่ส่วนกลาง
 “ครั้นจะนอนกลางโถงเลย ก็โล่งแฉ่งเกินไป”⁸⁰

ในการนอนหลับพักผ่อนนั้น เราไม่ได้ต้องการห้องนอนที่มีขนาดใหญ่จนเกินไป แต่เราต้องการพื้นที่ขนาดพอเหมาะและบรรยากาศที่เอื้อให้เรานอนหลับได้อย่างเป็นสุขและอบอุ่นใจ⁸¹ มุมนอนในโถงเรือนซึ่งมีผาผ้าใบกำกับอยู่เป็นเบื่องแรกและอยู่ในบริเวณมุมของส่วนที่ยื่นออกจากพื้นที่ของโถงเรือน จึงมีผาใบ “กรองแสง” ม่าน-มุ้ง “โปร่งลม” ซึ่ง “บางที่ถ้าวรอนก็เอาม่านขึ้น ถ้าวรอนก็ไม่เอาม่านขึ้น”⁸² และตุ้สือผ้ามาประกอบกันแทน “ผากันห้อง” สร้างพื้นที่ส่วนตัวเป็นดัง “ห้องย่อม ๆ” ขึ้นในพื้นที่กลางของโถงเรือน อำนวยให้ชีวิตได้พักผ่อนนอนหลับอย่างอุ่นใจ

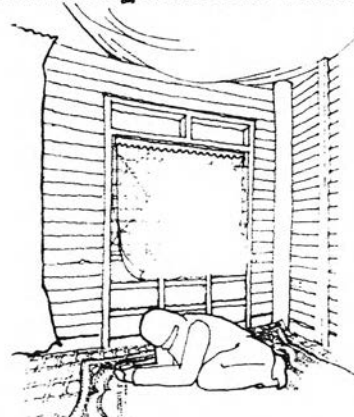
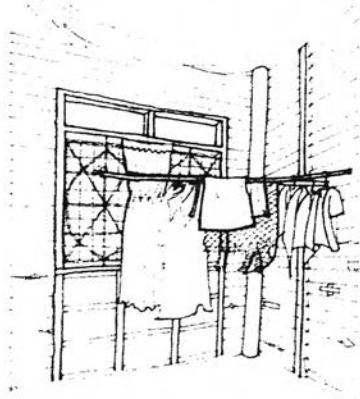

รูปที่ 5-91, 5-92 ผาใบ มุ้ง และม่าน สร้างมุ่มนอนในโถงเรือน

- พื้น+ผ้า สร้างมุ่มสงบส่วนตัวในพื้นที่ส่วนกลาง

“ได้เวลาละหมาด พอเปลี่ยนชุดแล้ว ก็เอาพรมมาปูรอง ละหมาดเสร็จก็พับเก็บ”⁸³

อีกตัวอย่างหนึ่งของการสร้างพื้นที่ขนาดพอเหมาะขึ้นในพื้นที่ของโถงกลาง ได้แก่ มุมละหมาดซึ่งมีผาผ้าใบกำกับอยู่เช่นเดียวกับมุมนั่งบริเวณใจกลางของโถงเรือน และมุมนอนบริเวณใกล้เคียงกัน โดยอาศัยการ “เข้ามุม” บริเวณโถงเรือนและปูพรมกำหนดขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสามารถกลับคืนสู่พื้นที่ใช้สอยประจำได้สะดวก จึงเกิดเป็น “มุมสงบเล็ก ๆ”⁸⁴ สำหรับเป็นที่ “ไหว้พระเจ้า” หรือละหมาด อันเป็นศรัทธาแห่งชีวิตของสมาชิกที่อยู่อาศัยได้โดยไม่จำเป็นต้องกันห้องมิดชิด หรือแยกกิจกรรมต่างๆ ออกจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กลางของโถงเรือน

รูปที่ 5-93 พื้นที่ใช้สอยในช่วงเวลาปกติ

รูปที่ 5-94 พรมและผ้าสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในช่วงละหมาด

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน

⁸¹ See, “rhythmanalysis,” Bachelard, Gaston, *The Poetics of Space* (Boston: Beacon Press, 1969), p. 65.

⁸² สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2546.

⁸³ สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2546.

⁸⁴ See, “meditation corner,” Bachelard, Gaston, *The Poetics of Space* (Boston: Beacon Press, 1969), p. 141.

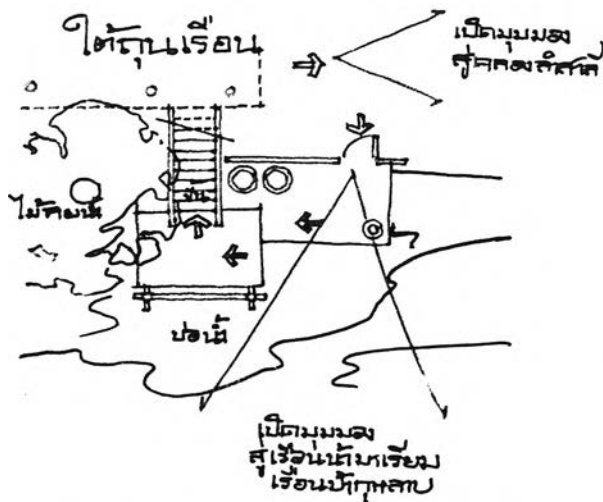
5.3.2 มิติทางจิตภาพและสุนทรียภาพของการอยู่อาศัย

(1) รับลม ชมนก ชมปลา ริมทำนน้ำ

“มะขามเทศฝักใหญ่ๆ ฝักแดงๆ มีเต็มต้น... นกนะสีมันมาอยู่กับเรา ไว้บังแดดด้วย... เด็กๆ มันชอบมา
สอยๆ กัน เก็บมากินวันละถุง 2 ถุง”⁸⁵

“...เยอะแยะไปในบ่อ ปลาชนิด ปลาช่อน ปลาดุก เรามีพร้อมทะเล... กินก็กินหมูปลาธรรมชาติเรานี้ทะเล
ธรรมชาติดี”⁸⁶

ด้วยร่มไม้ชายน้ำจากต้นมะขามเทศ ต้นมะดัน ด้วยความชุ่มชื้นจากไม้คลุมดินริมตลิ่ง และด้วยความชุ่มฉ่ำ
จากบ่อน้ำ ช่วย “หอมเย็น” พร้อมๆ กับ “หอมเสียง” ให้บริเวณร่มรื่น รื่นรมย์ใจ เมื่อเข้าสู่บริเวณทำนน้ำ ด้วย “จังหวะ
ของทางเข้า” ซึ่งเผยให้เห็นหมู่เรือนน้ำมาเรียงและปากกุหลาบแทรกสลับกับหมู่ไม้ใหญ่ๆ น้อยในเบื้องหลัง และ
บรรยากาศอันน่ารื่นรมย์ซึ่งชานานกับ “จังหวะของใจ” จึงทำให้ความร้อนจากภายนอกพลอยบรรเทาได้ และ
ในขณะที่เมื่อถอดรองเท้าก้าวอย่างบนพื้นไม้ ซึ่งผ่านการลูบไล้ของมือแห่งกาลเวลา⁸⁷ ทั้งจากการชำระล้างของฤดูกาล
ธรรมชาติและจากการเช็ดขัดถูอยู่เป็นประจำของเจ้าของเรือน ยังให้ความ “อุ่น+หยุ่น” ของผิวสัมผัสของไม้ “โต้ตอบ+
ต้อนรับ” กับร่างกายได้ราวมีชีวิต⁸⁸ “โลกแห่งชีวิต” ที่เปิดออกจากการได้ประสบสัมผัสตรงกับโลกเช่นนี้ นำพาปิติสุข
บังเกิดแก่ใจของชีวิตของสมาชิกที่อยู่อาศัย

รูปที่ 5-95 ผังพื้นที่ชั้นล่างแสดงจังหวะของการเข้าสู่ทำนน้ำ

รูปที่ 5-96 ทำนน้ำ ให้ความร่มเย็น ร่มรื่น รื่นรมย์ใจ

⁸⁵ สนิ อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2546.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน

⁸⁷ ลดา รัตกลีกร, บรรณาธิการ, แสงอรุณ 2 (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2523), หน้า 80.

⁸⁸ See, “muscular consciousness,” Bachelard, Gaston, The Poetics of Space (Boston: Beacon Press, 1969), p. 11.

(2) บ้าน พิพิธภัณฑของเรื่องราวแห่งชีวิต

บางคนจะมาซื้อบ้านฉัน... จะขายได้อย่างไร แล้วฉันจะอยู่อย่างไร มันเป็นทรงไทย เป็นสมบัติของเรา... ถ้าถนอมมา ฉันจะเก็บหลังเล็กไว้อยู่ เพราะฉันมันตัวคนเดียว ส่วนหลังใหญ่ให้ทางมัสดิดเขาจัดการ... ขายเอาเงินทำบุญให้มัสดิด⁸⁹

“ดูไม้นี้เก่าแก่พอๆ กับบ้านนี้เลยแหละ เอาไว้เก็บพวกของใช้เวลาที่บ้านมีกินบุญนะ อย่างเช่น โถ ถ้วย กาน้ำ กระโถน เบาะรองนั่ง พวกนี้ฉันมีพร้อมหละ แต่ถ้าเราเชิญคนมาเป็นร้อย มันไม่พอ ก็ไปยืมทางมัสดิดได้ ทางโน้นเขาก็มีของเขาสุดใหญ่เลย ถ้าบ้านไหนเลี้ยงงานบุญตรงกัน ก็ไปยืมมัสดิดอื่นใกล้ๆ ได้ ไม่ว่ากัน”⁹⁰

เมื่อชีวิตอาศัยอยู่กับในเรือและเติบโตไปพร้อมๆ กับเรือน ผ่านสถานการณ์และประสบการณ์ต่างๆ มากมายระหว่างหนทางแห่งชีวิต ผ่านวันเวลา เรื่องราวแห่งชีวิตที่ “ประทับ” อยู่ใน “ใจ” สัมผัสเป็นความทรงจำ และก่อร่างขึ้นเป็นโยงใยแห่งความผูกพันระหว่างชีวิตและเรือน ทุกๆ ส่วนของเรือนจึงมีความหมาย สัมผัสได้ มีประวัติศาสตร์⁹¹ อาจกล่าวได้ว่า เรือนเป็นดัง “ที่ซ่อนสมบัติ” อันล้ำค่าแห่งชีวิตและจิตใจของผู้อยู่⁹² ดังเช่น ความพิเศษของพื้นเรือน “ดูสิ สีไม้ยังเหลืองสวยเขียว ไม่สึกมันดินนะ มันมีค่าเหมือนทอง ไม่เหมือนไม้ธรรมดา”⁹³ ยายสนิมักเอ่ยประโยคดังกล่าวด้วยความรู้สึกเต็มเปี่ยมด้วยความภูมิใจอยู่เสมอ

รูปที่ 5-97 เรือนไม้เก่าคร่ำคร่า ที่ผ่านการชำระล้างแห่งกาลเวลา รูปที่ 5-98 ถึงเก็บน้ำ คอกวัว ส้วม สะท้อนเรื่องราวชีวิตที่สะท้อนการอยู่อาศัยมาเป็นเวลายาวนาน

อาศัยอยู่อย่างแนบแน่นกับภูมิที่ตั้ง

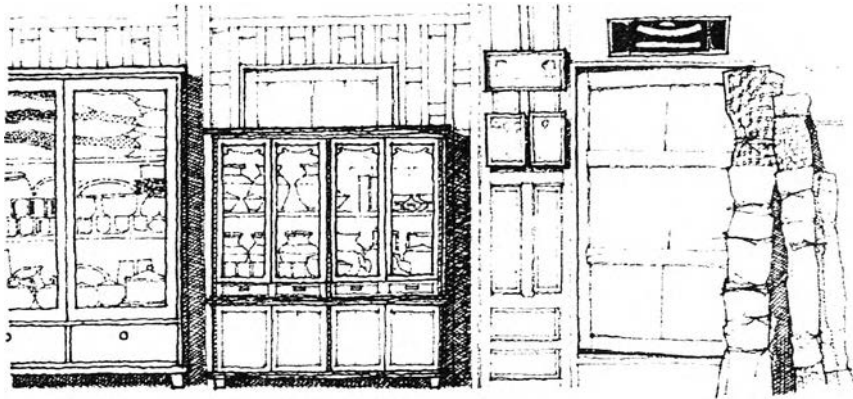
⁸⁹ สนี อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2546.

⁹⁰ สนี อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2546.

⁹¹ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, กำเนิดสถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 41.

⁹² จากการอยู่อาศัยเป็นระยะเวลายาวนาน (belong—being long enough) จึงเกิดเป็นความรัก ความผูกพัน และความเป็นเจ้าของบ้านอันเป็นที่อยู่อาศัยของชีวิต (belonging), อ้างถึงใน ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, จิตวิทยาสถาปัตยกรรม มนุษย์ปฏิสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547)

⁹³ สนี อรุณพูนทรัพย์, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2546, 10 มิถุนายน 2546, 6 ธันวาคม 2546.

รูปที่ 5-99 ตู้ไม้โบราณ พรมละพาด ภาพถ่าย สะท้อนเรื่องราว ประสบการณ์ ความทรงจำแห่งชีวิต

โดยสรุป การวิเคราะห์มิติทางกายภาพและจิตภาพของการอยู่อาศัยในเรือนทั้งสาม ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ประเด็นของที่ว่างที่ได้จากปรากฏการณ์ทางกายภาพในบทที่ผ่านมา ร่วมกับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์และสถานการณ์ชีวิต ประกอบกับคำบอกเล่าเรื่องราวแห่งชีวิตของสมาชิกครอบครัว ยังผลให้เกิดเป็นองค์ประกอบของที่ว่างของ “เรือนแห่งชีวิต” เช่น “พื้นที่รองรับกิจกรรมชีวิตอันหลากหลาย” “พื้นที่หายใจได้-พูดคุยได้” “ผาหายใจได้” “ผา-ผา ซ่อนความเป็นที่เก็บของ” “เสาคาน ตง ซื่อ โครงไม้ เปิดรับการใช้สอยของชีวิต” “ผา สร้างมุมโปรด-มุมประจำในพื้นที่ส่วนกลาง” “พื้น+ผา / พื้น+ผา / ผา+ผา สร้างมุมสงบส่วนตัวในพื้นที่ส่วนกลาง” “บันได เปิดเรื่องราวแห่งชีวิต” “เปลญวน อุปกรณ์ชีวิตของสมาชิก 3 วัย” เป็นต้น ในบทถัดไปจะเป็นการสานองค์ประกอบต่างๆ ของที่ว่างที่ได้จากการวิเคราะห์ในบทนี้ ส่องครมของที่ว่างเอื้ออำนวยต่อมิติการอยู่อาศัยอันหลากหลายของชีวิต เพื่อที่จะนำลักษณะและความหมายของที่ว่างที่ได้จากการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในครั้งนี้ สู่การวิเคราะห์ความหมายของ “เรือนแห่งชีวิต” ในลำดับต่อไป